

NARH KAYITLARINA GÖRE XVII. YÜZYIL BAŞLARINDA MANİSA'DA TÜKETİLEN GIDA MADDELERİ (1599-1609)

Doç. Dr. Ertan GÖKMEN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

ÖZ

Bu çalışmada, XVII. yüzyıl başlarında Manisa'da tüketilen gıda maddeleri ve fiyatları ele alınmıştır. Makalede, 1599-1609 tarihlerini kapsayan ve narh defteri olarak hazırlanan 13 numaralı Manisa Şer'iyye Sicili kaynak olarak kullanılmıştır. Bu defterde genellikle gıda maddelerinin isimleri ve fiyatları zikredilmiştir. Bunun yanında defterde, bazı diğer emtia çeşitleri ve fiyatları verilmiştir. Defterdeki gıda maddeleri tahıllar, un ve unlu mamuller, meyveler, sebzeler, tatlılar, süt ve et ürünleri şeklinde sınıflandırılarak verilmiştir. Manisa'da tüketilen gıda maddeleri İstanbul, Üsküdar, Bursa, Balıkesir ve Tekirdağ gibi bazı Osmanlı şehirlerine ait gıda maddeleri ile karşılaştırılmış, birbirleri ile olan benzerlikler ve farklılıklar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Manisa, Yiyecek, Narh, Şer'iyye Sicili, Celali İsyanları, XVII. Yüzyıl, Fiyatlar

THE FOODS CONSUMED IN MANİSA AT THE BEGINNING OF XVIIth CENTURY BASED ON THE NARH RECORDS

ABSTRACT

In this study, the foods consumed in Manisa at the beginning of the XVII th century are dealt with. Manisa Şer'iyye Sicili (Manisa Court Register) numbered 13, dated 1599-1609 and prepared as a narh notebook has been used as a main source in this article. In general, the names and the prices of the foods have been mentioned in narh notebook. Nevertheless, some substances except the food have been given in this notebook. The foods mentioned have been classified as grains, flour and flour products, fruits, vegetables, milk products and meat. The foods consumed in Manisa have been compared with the foods mentioned in narh notebooks belonging to the cities such as İstanbul, Üsküdar, Bursa, Balıkesir and Tekirdağ and then the similarities and the differences between them have been shown.

Keywords: Ottoman, Magnesia, Food, Narh, Court Register, Celali Uprisings, XVIIth Century, Prices

Giriş

Osmanlı Devleti'nde üreticinin ve tüketicinin zarara uğramaması için bazı önlemler alınmıştır. Hammaddenin temini, imalatta uyulacak esaslar, kalitenin kontrolü, ihraç yasakları, hile ve karaborsacılığın önlenmesi, esnafın

birbirine kefil yapılması, esnafın nezre bağlanması, kaçakçılığın önlenmesi ve ulaşım güvenliğinin sağlanması bu tedbirlerden bazıları olarak zikredilebilir (T. Öztürk, 2002: 850-60). Narh da bu tedbirlerden biri olarak kullanılmıştır. Belirlenen narhlar ile halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin uygun fiyatla piyasaya sunulması amaçlanmıştır. Satılacak olan ürünlerin fiyatları kadı başkanlığında toplanan esnaf grubuna ait şeyh ve kethüdalar, ehl-i vukûf denilen bilirkişiler ile pazarbaşı ve muhtesip tarafından belirlenirdi. Dolayısı ile fiyatları belirlemede tek yetkili kişi devletin temsilcisi olan kadı değildi. Bu komisyonların belirledikleri fiyatlar kadı siciline kaydedilir, bu hususta gerekli duyurular yapılır ve her esnaftan buna uyması beklenirdi.

Osmanlı'nın her şehir ve kasabası için benzer şekilde hazırlanmış narh kayıtları bulunmaktaydı. Narh kayıtları müstakil bir defter olarak düzenlenebildiği gibi, parçalar halinde şer'iyye sicilleri içerisinde de yer alabilirdi. Manisa şer'iyye sicilleri içerisinde müstakil olarak bulunan bir narh defteri yaptığımız bu çalışmaya kaynak oluşturmaktadır. Bu defter, yaptığımız bu çalışmada değişik açılardan incelemiş ve 400 sene önce Manisa piyasasında satılan ve tüketilen malların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Manisa'ya ait narh verileri bazı şehirlere ait narh kayıtları ile karşılaştırılarak, benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

I-Manisa'ya Ait Narh Defterinin Tanıtımı

Kadınların, esnaf temsilcileri ve bilir kişiler ile birlikte hazırladıkları narhlar sicillere geçirilirdi. Narh defterlerinin bazıları umumi bazıları ise hususi mahiyette idi. Umumi olanlar bütün yiyecek ve içecek maddelerini, hususi olanlar ise yalnız bazı maddeleri ihtiva ederdi (Pakalın, 1993: 657). Narh defterlerini olağan hallerde ve olağanüstü hallerde tutulan defterler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Gerek İstanbul'un ve gerekse Balıkesir (1630-32), Malatya ve Konya (1668) gibi şehirlerin daha çok yiyecek ve zaruri ihtiyaç maddeleri için mevsim değişiklikleri sebebiyle hazırlanan olağan narh listeleri bulunmaktadır (Kütükoğlu, 1983: 25-29). Savaş, abluka, kıtlık ve paranın kıymetinde değişikliğin yapıldığı yıllarda da narh listeleri hazırlanmıştır. Paranın ayarında meydana gelen değişiklik aynı oranlarda olmamakla beraber, piyasada satılan her türlü maddeye yansımaktaydı. Bu sebeptendir ki, sikke tashihlerinin yapıldığı 1600, 1624, 1640 yıllarına ait başta İstanbul olmak üzere Balıkesir, Tekirdağ gibi şehirlerin narh defterleri bulunmaktadır. Normal zamanlarda ancak ihtiyaç duyulan maddelere narh verilip es'ar defterine kaydedilirken, sikke tashihlerinden sonra düzenlenen müstakil defterlerde her esnaf için ayrı bir fasıl açılarak belli başlı maddelerin niteliği de belirtilmek suretiyle fiyatları yazılmaktaydı (Kütükoğlu, 1983: 29,35). Sikke tashihlerinden sonra İstanbul ve taşra şehirleri için tutulan narh defterlerinin aynı düzende ve teferruatta olmadığı görülmüştür (Kütükoğlu, 1983: 38). Normal zamanlarda hazırlanan narh listelerinin sicillerin ilk, orta ve son sayfalarına yazıldığı görülmektedir (S. Öztürk, 2002: 867). Çalışmamıza kaynaklık eden 13 numaralı Manisa şer'iyye sicili de müstakil olarak tutulmuş bir narh defteridir. 26 varak

ve 51 sayfadan oluşan bu defter büyük oranda gıda maddelerinin fiyatlarını barındırmaktadır. Defterin 50. sayfası ise eksiktir. Defterin ilk sayfası "ahvâl-i es'âr fi zamân-ı Mevlânâ Atâullah" diyerek başlamakta ve hemen altında "Sart'tan gelen Helvacı Mustafa Kündek? nâm helvacı ihtiyârıyla helvacı ta'yîn olduğu kayd şüd" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. İkinci sayfasında "ahvâl-i es'âr ki şehr-i zi'l-ka'de sene 1007/Mayıs 1599" denilerek gıda maddelerinin fiyatları verilmeye başlanmıştır. Defterin 51. sayfasındaki narhların tarihi ise Şevval 1015'tir (Ocak 1607). Defterin son sayfasındaki narh tarihi 1015 olmakla birlikte 26. sayfasında yer alan narhlar 1018 senesi Safer ve Rebiülevvel aylarına aittir (Mayıs Haziran 1609). Defterde 1016 ve 1017 senelerine ait narh kayıtları bulunmamaktadır. Bu bilgilere göre defterin kapsadığı tarih aralığını 1599-1609 olarak belirlemek doğru olacaktır. Defter yukarıda belirttiğimiz narh defteri çeşitlerinden müstakil olanlar kategorisine girmekle birlikte dönem itibarıyla sikke tashihlerinin yapıldığı belli bir yıla ait kayıtları içermemektedir. Defterde, bazı ürünler için narhlar gün, ay ve yıl olarak verilmiş, bazılarında ise yılın ayı belirtildikten sonra ürünler ve fiyatları alt alta sıralanmıştır.

Narh defterinde sadece gıda maddelerinin ve bazı malların fiyatları verilmemiş, bunun yanında esnaf zümrelerine ve bunların isimlerine de yer verilmiştir. Mesela defterin sekizinci sayfasında "Manisa'da uncu bunlardır" denildikten sonra uncuların adları zikredilmiştir. Yine 12. sayfada "mumcuyân-ı Manisa" denilerek mumcu olan kişinin adı verilmiştir. Aynı sayfada isimleri yazılı üç kasabın Ramazan'da koyun eti temini hususunda taahhütte buldukları belirtilmiştir. Defterde az da olsa gıda dışı maddeler için verilmiş narhlar bulunmaktadır. Defterin 15. sayfasında "sene 1010 Zi'l-hiccesinin evâilinde (22 Mayıs-1 Haziran 1602) haffâfâna verilen narhı beyan eder" denildikten sonra ayakkabı çeşitlerinin fiyatları verilmiştir. Defterde, satılan malların fiyatlarının nasıl tespit edildiği ve bu sürece kimlerin katıldığı hususunda da bilgiler bulunmaktadır. Bu husustaki bilgilere yeri geldikçe aşağıdaki başlıklarda değinilecektir. Ürünler ölçek (5,128 kg), kile, kile-i Manisa (75 kg), şinik (0,5 kile), kile-i İstanbul (25,656 kg), vakıyye (1,2828 kg), vakıyye-i Manisa ve dirhem (3,25 gr) gibi birimlerle fiyatlandırılmıştır (Hinz, 1983:1-82; Günergun, 1992: 297-316; Emecen, 1989: 242; Koç, 2000: 541-546). Fiyatların çok azında getürücü/toptancı ve mukîm/perakendeci fiyatları birlikte verilmiştir. Ancak, malların büyük bir kısmında bu şekilde ayrı fiyatlara işaret eden ifadeler bulunmamaktadır.

Defterde büyük oranda gıda maddelerinin fiyatları yer almakta, halkın kullandığı diğer malların fiyatına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Peki, gıda dışındaki maddelerin fiyatlarına neden değinilmemiştir? Bunun sebebi henüz tam olarak açıklanabilmiş değildir. Bilgin, Üsküdar narh listeleri üzerine yaptığı çalışmada bu konuyu tartışmış ve bazı varsayımlarda bulunmuştur. Bilgin, bu konuda, "Osmanlılar, XVI. yüzyılda var olduğunu bildiğimiz fiyatlara aşırı müdahale etme alışkanlıklarını terk etmişler ve narh listelerinde yer almayan malların fiyatlarını piyasa belirlemeye başlamıştır" demektedir. Yine narha

konu olmayan malların fiyatlarının lonca yönetiminin tuttuğu defterlerde tutulmasını da sebepler arasında göstermektedir (Bilgin, 2007: 158). Bazı soruları bünyesinde barındırır da narh sistemi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı iktisadi hayatında varlığını sürdürmüştür. Peki narh nasıl bir sistemdi? Niçin konulmuştu? Sistemin uygulayıcıları kimlerdi? Bu ve benzer sorulara aşağıdaki başlıkta kısa da olsa cevap verildikten sonra narh defterindeki bilgilerin değerlendirilmesine geçilecektir.

II-Osmanlı İktisadi Hayatında Narh

Narh veyahut nark kelimesi Türkçe olup azami fiyat manasına gelmektedir. Arapçası suor olup çoğulu es'ardır (Pakalın, 1993: 654). Bir başka anlamda narh, mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen üst sınırı ifade etmektedir (Kütükoğlu, 2006: 390). Devletin fiyatlara müdahalesi demek olan narhın İslamî açıdan doğru olup olmadığı tartışılmıştır. Narh uygulamanın doğru olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı alimlere göre narh koymak haram, bazılarına göre vâciptir. Bu iki görüşün ortasını alarak fiyatlar yükseldiğinde narh câizdir diyenler de bulunmaktadır. Narh koymayı doğru bulmayanlar yani serbest piyasa ilkesini savunan alimler bu hususta "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtulla yemeyin, kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka" ayetini ve bu ayetin tefsirinde Hazret-i Peygamberin, "Hiçbir Müslümanın malı diğer Müslümana gönül hoşnutluğu ile verilmedikçe helal olmaz" şeklinde zikredilen hadisini, Hz. Enes (ra)'ın ve Ebu Hureyre (ra)'ın zikrettiği hadisi delil göstermişlerdir. Hz. Enes (ra)'ın bu konudaki rivayet ettiği hadis şu şekildedir. "Rasülüllah (sav) zamanında Medine'de fiyatlar yükseldi. Bunun üzerine halk: -Ya Rasülallah bize narh koy dediler. Rasülallah (sav) de: -Hiç şüphe yok ki, fiyatları tayin eden, kısan, yayan, rızıklandırılan ancak Allah'tır. Ben, can ve mal hususunda bir zulümden dolayı -sizden hiçbiriniz beni arayıp sormaz bir halde- Allah'a kavuşmayı pek arzu ederim buyurdular" (Aydüz, 1994:12-13).¹ Narh koymanın câiz olduğuna

¹ Bu husustaki hadisi Ebu Hureyre (ra) da şu şekilde rivayet etmiştir: "Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Bir adam geldi ve: -Ey Allah'ın Rasülü! Bize narh koy, dedi. Peygamberimiz (sav) de: -Belki Allah'a dua ederim, buyurdular. Sonra bir başka adam geldi ve: Ya Rasülüllah narh koy, dedi. Peygamberimiz (sav) de şu cevabı verdi: -Fiyatları ucuzlatan ve yükselten Allah'tır. Ben yanımda hiç kimsenin zulmü olmaksızın Allah'a kavuşmayı pek arzu ederim." (Aydüz, 1994: 13-14). Narh Koymaya karşı olan İslam alimleri Hz. Ömer (ra)'ın bu husustaki tutumunu da delil kabul etmişlerdir. Bu konuda: "Bir gün Hz. Ömer Sûku'l-Musalla isimli çarşıdan geçerken, Medyen ahalisinden olup Hâtıb isminde birisinin önünde iki çuval içinde kuru üzüm görür ve fiyatını sorar. Satıcı, iki müdd'ünün bir dirhem olduğunu söyler söylemez Hz. Ömer: "Yahu tâ Tâif'ten kuru üzüm getiren deveçiler bile senin piyasayı nazar-ı itibara mı alacaklar? Bu olmaz. Ya Tâif'in piyasasına göre piyasayı düzelt, veyahut üzümü evine götür. Orada istediğin fiyata sat" dedi. Ancak Hz. Ömer, daha sonra bu konuyu vicdanen düşündüğünde hata ettiğini anlamış ve Hâtıb'ın evine giderek "Sana söylediğim söz, ne kasıtlı, ne de katı bir hükümdür. Yalnız, belde halkı için düşündüğüm hayırhâhâne bir fikre müsteniddir. Binâenaleyh, nerede istersen ve nasıl arzu edersen

savunan İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyım gibi alimler narh hadisinin mutlak ve genel olmayıp özel hüküm (durum) ihtiva ettiğini belirtmişler ve bazı durumlarda fiyat sınırlamasının mümkün ve hatta adaletin gerçekleşmesini kolaylaştırması bakımından vâcip olacağı kanaatine varmışlardır. Bu hususta "*Karaborsacı lânetlenmiş, câlibse rızıklanmıştır*" mealindeki ve "*şehre mal getiren ticaret kafilesini yolda karşılamayın. Kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa malın (ilk) sahibi pazara indiğinde muhayyer olur*" şeklindeki hadisler bu alimlerin delilleri arasında yer almıştır (Kallek, 1997, 163-170). Yapılan araştırmalarda, narh hadisini Hz. peygamberin hicretin 8. yılı başında zikrettiği, bu yıllarda Medine'de bir kıtlık hüküm sürdüğü, Mute Savaşı'nın, Mekke'nin fethinin, Huneyn Gazvesi'nin, Tâif Muhasarası'nın ve on beş civarında gazve ve seriyyenin bu yıllarda gerçekleştiği anlaşılmıştır. Yine mallara olan talebin artmasında, bu savaşlar neticesinde ganimet gelirlerinin artmasının ve nüfus artışının etkili olabileceği düşünülmüştür (Kallek, 1997: 159-160, 162). Zikredilen deliller ve şartlar doğrultusunda, normal olarak işleyen piyasaya narh koymayı Hanefiler tahrimen mekruh, diğerleri ise haram kabul etmişlerdir (Kallek, 1997: 173; 2006: 388).

Piyasanın kendi şartları içinde işlemediği durumlarda fiyatlara müdahale edilmesine cevaz veren görüşler de bulunmaktadır. Mesela, Hanefiler gıda maddeleri fiyatlarının suni şekilde ve fahiş ölçülerde arttığı ve kamu zararını önlemenin başka yolunun kalmadığı durumlarda narh uygulanmasını caiz görmüşlerdir (Kallek, 2006; 388). Şer'iyye sicillerinde daha çok yiyecek maddeleri ile ilgili narhlara rastlanmasının nedenlerinden biri de bu hüküm olmalıdır. Narhı zorunlu kılacak bazı sebepler mevcut olup bunlar arasında, mal veya hizmetlerin kamuya zarar verecek derecede speküle edilmesi, söz konusu mal veya hizmetlere umumî ihtiyaç duyulması, devletin kamu işlerini zoraki narhtan başka yolla gerçekleştirememesi, pahalılığın üretici ve satıcı spekülasyonundan kaynaklanması, narhın arzı kısmayacak olması, ürünlerde kalite ve hizmetlerde uzmanlık farklarının dikkate alınması, kıymet takdiri konusunda yargı yolunun açık tutulması ve tüccarın ihtikar yapması gibi hususlar zikredilebilir (Kallek, 2006: 388; Aydüz, 1994: 30-35). Narh mal fiyatları üzerine konulabildiği gibi ücretlere de uygulanabilmektedir (Aydüz, 1994: 40-45).

İslam iktisadının eksik rekabet şartlarında fiyatlara müdahale edilmesi gerektiği ilkesi Osmanlı iktisat düşüncesi ve tatbikatında büyük bir yere sahip olmuştur (Tabakoğlu, 200: 295). Osmanlılar hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyucu tedbirler almışlar, üretimden tüketime kadar her sahayı denetim altında tutmayı prensip edinmişlerdir. Narh sistemi de bu denetim zincirinin

öyle sat " diye izin vermiştir. Bu olayda, Hz. Ömer iki zarardan dolayı narh koymamıştır. 1-Eğer Hâtıb'ın fiyatını, diğer mal sahipleri kabul ederlerse, bu onlara zarar verecektir. 2-Fiyatı halife yükseltecek olursa, o zaman da müşteriler zarar görecektir. (Aydüz, 1994: 14-14)

halkalarından biri olmuştur. Narh meselesi toplumsal ve ekonomik bir sorun olup her türden iâşe problemini ortadan kaldırmayı, her türlü kıtlık ve spekülasyonu önlemeyi hedeflemektedir. Narh, aynı zamanda siyasal bir sorun kabul edilmekte, bu uygulama ile başkent halkı ve üretici bölgeleri memnun edilmek istenmekteydi (Martran 1990: 302).

İstanbul'un fethi ile başladığı ve 1860'lı yılların sonuna kadar sürdüğü kabul edilen narh Osmanlı devlet adamları ve maliyecileri tarafından önemli işlerden kabul edilmiştir (Pakalın, 1993: 656; S. Öztürk, 2002: 862; Martran, 1990: 303;Aydüz, 2000: 81). Padişahlar, narhın indirilmesi ile halkın duasını almayı düşünmüşler, sadrazamlar da makamlarını korumak için bunu silah olarak kullanmışlardır. Narhı uygulamak ile yükümlü memurların başında sadrazam gelmekteydi. İstanbul Kadısı ile İhtisap Ağası ve diğer memurlar da bu konuda görevli idiler. Taşrada ise aynı görevi kadılar yerine getirirdi (Pakalın, 1993: 655). Sadrazamlar çarşamba günleri çıktıkları büyük kolda esnafı kalite ve fiyat konusunda denetler ve uymayanları anında cezalandırırlardı (Kütükoğlu, 2006; 390; Aydüz, 2000: 74-75; T. Öztürk, 2002: 862).

İslam hukukuna göre narh koyma yetkisi devlet başkanındadır. Ancak o da narhı tek başına koyamamaktadır. Bilirkişilerin görüşünü aldıktan sonra narh koyabilmektedir (Aydüz:1994: 45). Bu yüzden narh tespiti kadıların başkanlığında kurulan komisyonların göreviydi. Bir malın fiyatını tespit eden komisyon, ilgili esnaf kolunun şeyh, kethüda, yiğitbaşı gibi yöneticileri yanında bilirkişi ve halkın temsilcilerinden oluşuyordu. Esnaflar fiyatın yükseltilmesini talep ettiklerinde, komite huzurunda bir üretim süreci oluşturulur (çaşni) her aşamadaki maliyet, iş saatleri ve ücretler dikkate alınarak fiyat tespit edilirdi (Tabakoğlu, 2000: 295-96; İlgürel, 2004: 14-15). Manisa pazarında satılan malların fiyatlarının da benzer kişiler tarafından belirlendiği görülmektedir. 28 Ekim-6 Kasım 1601 tarihli bir kayıta Manisa'da alınıp satılan meyvenin fiyatının "Bazarbaşı talebi ve ehl-i hibre ma'rifetleri ile"² tayin edildiği, enarın (nar) "Bazarbaşı ve sâ'ir ahâli-i sük ihbarları ile",³ belirlendiği, bir başka kayıta ise narhın "a'yân ve eşrâf ve ehl-i vukûf kimseler ma'rifeti ile" verildiği görülmektedir.⁴ Bazen kalabalık bir grup tarafından da narh verildiği olurdu. Mesela, 16 Eylül 1603 tarihinde bir narh "Ali Çelebi, Babuççu Hacı Ca'fer, Babuççu Muslu, Bezzaz Elhâc Halil, Esseyyid Mehmed, Bazarbaşı, Demirci Hacı Mehmed ve Şehir kethüdası" ile birlikte verilmiştir.⁵ Bu hususla ilgili daha başka kayıtlar da mevcuttur. Nitekim, 27 Eylül-6 Ekim 1602 tarihinde Tekeili peynirine "Bazarbaşı Ahmed ve yiğitbaşı Sinan Tekeili peyniri kırkbeş dirhem mahaldir deyü ihbâr etmeğin"⁶ narh verilmiş ve yine Rumeli peyniri için bir

² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9

³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 16

⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21

⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21

⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 16

başka kayıta "Rumeli peyniri olub muhtesib İbrahim Veli ve Yiğitbaşı mahkeme-i kebîrde beher akçe otuz dirhem ta'yîn edildi" denilmektedir.⁷ Sâde yağ için ise "tâ'ife-i bakkalândan Elhâc Mustafa ve Eski Bazarbaşı Mehmed Usta mahfil-i şer'a gelüb sade yağını kırk dörder akçeye yazıverin..." şeklinde ricada buldukları kayıtlıdır.⁸ 30 Ağustos 1606 tarihinde soğanın fiyatının ise "Leblebioğlu ve bî-garaz Müslümanlar ihbârıyla"⁹ belirlendiği görülmektedir.

Yukarıda verilen genel narhlar yanında şahısların ürettikleri özel mallar için verilmiş olanlar da bulunmaktadır. 23 Şubat 1602 tarihinde battal kadayının 75 dirhemini bir akçeye satmaları için "Aşçı Mustafa'ya ve Kirdeci Osman'a" izin verilmiştir.¹⁰ Yine "saraylı çöreği yağlı olur, a'lâ beyaz un işlene Börekçi Veli'nin çöreğidir" denilen bir çöreğin 125 dirhemine bir akçe fiyat takdir edilmiştir.¹¹ Bir başka kayıta, Ali Ağa'nın sarma pirincinin gayet a'lâ olduğu belirtilerek, 56 dirhemine bir akçe fiyat verilmiştir.¹²

Padişahlar bazen beyaz üzerine yazdıkları hatt-ı hümayunlarla narh verilmesini doğrudan ferman ettikleri halde, aslında narhın tespit ve tanziminde kadılar görevli idi. Narh tespiti bazen esnafın müracaatı üzerine yapılırdı (Kütükoğlu, 1983: 12). Mesela, 26 Ocak 1600 tarihinde Manisa'da lahm-ı ganemle ilgili olarak, "sikâttan cemm-i gafîr gelüb mutazarrır olduğun haber verdiklerinden kırk dirhem bir akçeye iken beş dirhem kalkub otuz beş üzere narh verildi" şeklindeki ifadeden narh talebinin esnaftan geldiği görülmektedir.¹³ Yine "Urla sabunlarından "getürücü Mehmed'in masraflı olub on sekiz akçeye oturakçıya bey' etmekle ve oturakçı yirmi akçeye bey' etmeğe narh verildi" şeklindeki ifadeden malın temini için yapılan masraflar dikkate alınarak fiyat verildiği görülmektedir.¹⁴

Tabii olaylar, siyasi ve iktisadi gelişmeler fiyatların artmasına ve düşmesine neden olurdu. Tabii sebepler içerisinde kuraklık, zamansız ve fazla yağın yağmurlar ve kışın şiddetli geçmesi zikredilebilir. Siyasi sebepler içerisinde ise savaş ve ablukalar sayılabilir. Savaş durumunda üretici sınıfın orduya alınması üretimin düşmesine neden olurdu. Ablukalar ise malın karadan ve denizden naklinde sıkıntılar oluştururdu. Yine savaş zamanında bazı maddelerin devlet tarafından satın alınması da mal darlığına neden olmaktadır. İktisadî nedenler arasında ise fazla kazanç hırsı ve paranın ayarının bozulması yer almaktadır (Kütükoğlu, 1978: 3-5). Mal arzındaki daralma ve genişleme, paranın ayarındaki değişimler emtia fiyatlarının değişmesine neden olmaktadır.

⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 15

⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 16

⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 49

¹⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11

¹¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11

¹² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21

¹³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 7

¹⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21

Osmanlı ekonomisi XVI. asrın ikinci yarısından itibaren bir kriz ortamına girmeye başlamıştır. Kanûnî'nin son yıllarında etkisini biraz daha hissettiren kriz, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde etkisini iyice göstermeye başlamıştır. Bunu, paranın ayarında yapılan değişikliklerden açıkça gözlemek mümkündür. Kanûnî'nin son yıllarında bir altın 55-60 akçe arasında değerde iken, 1584-86 yıllarındaki ayarlama ile bu 120 akçeye çıkmıştır. 1618 tarihinde 120-150, 1621'de 150-170, 1623'te 200-240 ve 1624'te 310-400 akçeye kadar yükselmiştir. 1625-1641 yılları arasında ise bir altın 120 ile 250 akçe arasında değere sahip bulunmaktaydı (Sahillioğlu, 1964: 227, 233). XVII. yüzyılın ilk yarısında ilki 1600, diğerleri ise 1618, 1624 ve 1640 yıllarında olmak üzere dört büyük sikke tashihi yapılmıştır (Sahillioğlu, 1989: 227). Para ile ilgili yapılan tashihler, bu yıllarda meydana gelen savaşlar ve Celali İsyanları piyasalarda mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Para ayarlarında meydana gelen bu değişikliklerin Manisa piyasasında özellikle buğday, un ve ekmek fiyatlarında büyük etki yaptığı görülmektedir. Bu etkiler aşağıda buğday ve bakliyat konusuna değinilirken ele alınmıştır.

Osmanlı'larda narhlar günlük, mevsimlik ve özellikle savaş, abluka, kıtlık, tabii afetler ve sikke tashihlerinin yapıldığı yıllarda verilirdi. Mevsimlik narhlar genelde gıda maddeleri üzerine konurdu. Ekmek, et, süt gibi maddelerin yaz ve kış fiyatlarında farklılık olurdu. Ete ilk kuzu kesimi olan 6 Mayıs'tan birkaç gün evvel narh konurdu. Harmanların kaldırılması ve yeni mahsul buğdayın alınması ile de ekmek fiyatları tespit edilirdi. Ekmeğin fiyatı ise unun cinsi çañni tutularak belirlenirdi (Kütükoğlu, 2006: 390). Mesela, Manisa'da 1605 yılında kuzu eti için ilk narh 10 Mart'ta verilmiştir. Yine aynı yılın Nisan ve Mayıs aylarında kuzu eti için yeni narhlar konulmuştur.¹⁵ Kuzu eti için 1604 yılında 6 Nisan'da ilk ve tek narh verilmiştir. Koyun eti için ise 1604 yılının Ocak, Mayıs, Ağustos, Ekim ve Kasım aylarında verilmiş narhlar vardır.¹⁶ Kirazla ilgili olarak ise 1605 yılında Mayıs ayında beş, Haziran ayında iki narh verilmiştir.¹⁷ 1604 yılında üzüm ve üzüm çeşitleri ile ilgili olarak verilmiş 19 narh kaydı bulunmaktadır. Sadece yaş ve taze üzüm için Temmuz 1604'te beş, Ağustos'ta iki narh verilmiştir.¹⁸ Verilen bu narh örnekleri gıda maddelerine bir yıl içerisinde ve bir ay içerisinde birkaç defa fiyat verildiğini göstermektedir. Meyve ve sebzenin bollaşması yeni narhların belirlenmesini zorunlu kılıyordu. Ramazan ayında ise fiyatların suni olarak yükseltilmesini önlemek için Ramazan'dan bir veya iki gün önce yiyecek fiyatları tespit edilirdi.

Narh defterlerinde malların fiyatları getirücü, misafir yani toptancı ve dükkanında satan mukîm ve oturuca için ayrı ayrı tespit edilmiştir (Yücel, 1992: 4; Tabakoğlu, 2000: 296). Kütükoğlu'nun yayınladığı 1600 ve 1624 tarihli narh

¹⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 38, 39, 40

¹⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 25, 30, 32, 35, 36, 37

¹⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 40, 41

¹⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 33, 35

defterlerinde mal fiyatları "getürücü" ve "mukîm" esnaf için ayrı ayrı verilmiştir. Araştırmamıza konu olan Manisa'ya ait defterde ise bu şekilde fiyat çok az ürün için verilmiştir. Defterde toptancı için "getürücü", "satıcı" ve "hariçten getüren" tabirleri,¹⁹ perakendeci için ise "bakkal", "bakkalân", "ehl-i dükkân", "dükkanlarda", "dükkân-dâr", "mukîm" ve "oturakçı" ifadeleri kullanılmıştır.²⁰ Yine bunlar dışında "şehirde", "köyde" ve "bahçede" gibi ifadelerle üretim ve satış yerlerine göre de fiyatlandırmalar yapılmıştır.²¹

III-Manisa Narh Defterindeki Gıda Maddeleri ve Diğer Mamuller

Manisa'ya ait narh defteri büyük oranda gıda maddelerini ve fiyatlarını ihtiva etmektedir. Bunun yanında defterde az da olsa diğer bazı maddelere rastlanmıştır. Bu maddelerin neler olduğu aşağıda "diğer maddeler" başlığı altında belirtilmiştir. Gıda maddeleri ise "hububât ve bakliyat", "un ve unlu mamuller", "sebzeler", "meyveler", "balık ve et ürünleri", "süt ürünleri", "tatlılar" ve "diğer gıda maddeleri" şeklinde gruplandırılmış ve aşağıdaki başlıklarda detaylı olarak ele alınmıştır.

1-Hubûbât ve Bakliyat

Halkın en önemli tüketim maddelerini bu kategorideki ürünler oluşturmaktadır. Bu maddelerle ilgili farklı tarihlerde verilmiş pek çok narh bulunmaktadır. Verilen bu narhların tamamını burada ve çalışmaya ek olarak verdiğimiz tablolarda zikretmek mümkün olmamıştır. Tablolarda bu maddeler için yıl içerisinde verilen en düşük ve en yüksek narhlar gösterilmiştir. Burada ise bu ürünlerle ilgili bazı açıklamalara ve verilen narh sayılarına yer verilmiştir.

Bu gruba dahil ettiğimiz gıda maddelerinin en önemlisini buğday oluşturmaktadır. Buğday için 1599-1609 yılları arasında 15 kez narh verilmiştir.²² Buğday fiyatı kile ve ölçek cinsinden verilmiştir. Buğdayın kile fiyatı on yıl içerisinde 180 ile 550 akçe arasında değişmiştir. Buğday fiyatlarındaki en önemli artış 1604-1605 yılları arasında olmuştur. 1604 yılının Mart ayında buğdayın kilesi 300 akçe civarında iken bu rakam 1605 yılı Martında 550 akçeye ulaşmıştır. Buğdaydaki bu fiyat artışı un ve dolayısı ile ekmek fiyatlarını yükseltmiştir. Buğdayın fiyatı 1605 yılı Temmuzunda 250 akçeye düşmüş, 1606 Ağustosunda ise 180-200 akçeye yani eski seviyesine inmiştir. Aynı tarihler arasında buğdayın ölçeği 10-12 akçeden 45 akçeye çıkmıştır. Pazarda buğday sıkıntısı yaşandığı 27 Mart 1604 tarihli bir narh kaydında "Hâlen pazara buğday gelmeyüb gelen dahi kilesi üç yüz akçeye ve ziyâdeye olmağın ekmekçilere zarar muhakkak olmağın yirmi bir dirheme müsâmaha olunduğu kayd şüd" şeklinde ifade edilmiştir.²³ Buğday fiyatları yükselmeye devam etmiş ve 13 Kasım 1604'te "Buğdayın kilesi 450 akçeye bey' olunurken değirmencilere ölçek başına yüz yirmi beş dirhem hakk-ı ücret ta'yîn

¹⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 7, 17, 21, 24, 25, 26, 31, 37, 38, 46, 49

²⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 9, 15, 17, 18, 21, 24, 26, 36, 37, 42, 43, 46

²¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3

²² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 11, 13, 22, 25, 28, 29, 38, 39, 48, 49

²³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 25

olundu" denilmektedir. 21 Mart 1605 tarihinde ise "Buğdayın kilesi beş yüz elli akçeye olmağla yetmiş dört dirhem ekmek bir akçeye narh verilmiştir" şeklinde verilen bilgiler buğday fiyatındaki artışın ekmek ve değirmenci fiyatlarını artırdığını göstermektedir.²⁴ 7 Temmuz ve 30 Ağustos 1606 tarihlerinde buğdayın kilesi 180-250 akçeye indiğinden ekmeğin 160-170 dirhemi bir akçeye satılmaya başlanmıştır.²⁵

Narh kayıtlarının birinde Manisa'ya dışarıdan buğday getirildiğine dair bilgi bulunmaktadır. 16 Eylül 1603 tarihli bu kayıtta İshak isimli bir Yahudi tüccarın Balıkesir'in İvrindi kazasından buğday getirip Manisalı ekmekçilere buğday dağıttığını göstermektedir. Narh defterindeki ilgili kayıt, "Budur ki, İvrindi kazasından gelen İshâk nâm Yahudi'nin ekmekçilere tevzî' olunan buğdayları beyân eder. Etmekçi Sağır Ali himl 5, Etmekçi Emir himl 5, Etmekçi Bayzir'e himl 5, Etmekçi Hasan Beğ'e himl 5, Etmekçi Mehmed'e himl 3, Habbâz Emir gendüm keyl 10, Habbâz Bayzir keyl 5 şinik 2, Habbâz Mehmed Beğ keyl 6, Habbâz Hasan Beğ keyl 5 şinik 2, Habbâz Hüsüyin 5 keyl 2 şinik, Habbâz Memi keyl 3,5 şinik 2"²⁶ şeklindedir. Bu kayıt buğday sıkıntısı yaşadığı yıllarda dışarıdan buğday alımı yapıldığını göstermektedir.

Hububat ürünlerinden arpa/şa'ır için 1599-1606 yılları arasında 21 defa narh verilmiştir.²⁷ Bu da arpaya yılda ortalama üç kez narh verildiğini göstermektedir. Arpanın çeltük ile karışık olarak satılabildiği bir narh kaydından anlaşılmaktadır.²⁸ Yine bir narh kaydı arpanın kile ile ölçek bazındaki fiyatını vererek ikisi arasındaki oranı tespit etmemize yarayacak bir bilgi vermektedir. 30 Ağustos 1606 tarihli bu narh kaydında "arpanın kilesi elli altıya ve elli beş akçeye olmağın ölçeğine dokuz akçe narh verildi"²⁹ denilmektedir. Buna göre ölçek, kileden 6,2 kat daha az bir ölçü birimi değeri ifade etmektedir. Hububat ürünlerinden olan burçağa dair bir narh kaydı bulunmaktadır. Buna göre burçağın bir ölçeği 10 akçedir.³⁰

Bakliyat ürünlerinden leblebi için 1599-1606 yılları arasında 16 narh verilmiştir.³¹ 12 Aralık 1606 yılında leblebi satıcısı 35 dirhem, bakkal 30 dirhem ve 12-22 Mayıs 1602'de bakkal 110 dirhem ve kavurucu 125 dirhem ve bakkal 100 dirhem leblebiyi bir akçeye satacaklardır.³² Bu gruptaki diğer maddelerden mercimeğe 10,³³ Mısır bir,³⁴ İzmir mısırına bir,³⁵ nohuda 15³⁶ kez narh

²⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 38, 39

²⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 48, 49

²⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 22

²⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 4, 7, 11, 13, 19, 20, 24, 35, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 49

²⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 49

²⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 49

³⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 36

³¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 9, 14, 20, 25, 29, 32, 33, 36, 37, 42, 44, 48, 50

³² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14, 44

³³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 9, 13, 15, 17, 19, 37, 38, 39, 44

verilmiştir. Narh defterindeki bilgilere göre, Manisa' da "Mısır pirinci" yanında "yerli pirinç", "bu diyar pirinci", "bu yer pirinci" ve "pirinç-i beledi" olarak zikredilen Manisa pirinci tüketilmektedir. Belirtilen pirinç çeşitleri için toplam 66 defa narh verilmiştir.³⁷ Pirinç fiyatları ölçeğe, Manisa ölçeğine, şiniğe ve Manisa kilesine göre ve "getürücü", "dükkan-dâr", "bakkal" şeklinde belirtilen satıcısına göre verilmiştir. Susam için ise bir tek narh verilmiş olup 1606 yılında 40 dirhem susam bir akçeye satılmaktadır.³⁸

2-Un ve Unlu Mamuller

Bu gruba dahil edilen gıda maddeleri fiyatının belirlenmesinde un fiyatları etkilidir. Un fiyatlarını da buğday fiyatları belirlemektedir. Un için, dakik/un ve dakik-i kapan/kapan unu şeklinde iki türde narh verilmiştir. Defterdeki 11 Mart 1600 tarihli bir kayıta Manisa'daki uncu esnafının kimler olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Bu kayıttan, Hasan Oğlu Kethüda-yı unciyân, Hacı Mustafa bin Memi (birbirine kefil), Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa (mezburâna benî kethüdâ kefil), Ramazan bin Mehmed, Mustafa bin Hamza, Hacı Çulha Ahmed bin Seydi'nin Manisa'daki uncular olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Bu kayda göre uncu esnafı aynı zamanda birbirine kefil yapılmışlardır. Osmanlılarda esnaf, suiistimallerin önlenmesi, kendisini iflasa çıkarıp mal temininden kaçınmasını engellemek için birbirine kefil yapılmakta idi (Öztürk, 2002: 854). Manisa'da yukarıda belirtilenler dışında da uncular vardı. 1606 tarihli bir kayıttaki, "esâmi-i unciyân-ı Manisa Mehmed Beğ ibn-i Dâvud, Murâd bin Abdullah" bilgi bunu göstermektedir.⁴⁰ 1599 tarihinde "ba'de külli hesâb müslümanlar ma'rifeti ile narh verildi" denilerek un narhının nasıl belirlendiği hakkında bilgi verilmiştir.⁴¹

1604-1605 yıllarında buğday fiyatlarındaki artışa paralel olarak un fiyatlarında da bir artış olduğu görülmektedir. 26 Mayıs 1599 yılında unun ölçek fiyatı 18 akçe iken bu rakam 21 Mart 1605'te 56 akçeye yükselmiştir.⁴² Buğday ve un fiyatları arasındaki ilişki, hammaddesi un olan ekmek, simit ve kirde gibi maddelerde de görülmektedir. Bu maddeler arasındaki ilişki çalışma sonuna ek olarak verilen tablo-10'da gösterilmeye çalışılmıştır. Tablodaki bilgilere göre, 28 Mart 1604'te bir ölçek unun fiyatı 30 akçe iken 120 dirhem ekmek ve 65 dirhem simit bir akçeye satılmaktadır. Eylül 1604'te ise bir ölçek unun fiyatı 40 akçe iken 50 dirhem simide bir akçe narh verilmiştir. 1 Mayıs

³⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9

³⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 29

³⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 9, 14, 19, 20, 25, 30, 32, 37, 41, 42, 48

³⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2-4, 6, 7, 9, 14, 15, 17-22, 25, 26, 30, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 49, 50

³⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 44

³⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 8

⁴⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 18

⁴¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5

⁴² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 39

1605'te ise buğdayın ölçęi 70 akçeye, unun ölçęi 56 akçeye, ekmeğin de 70 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Bu rakamlar buğday fiyatlarındaki yükselmenin un fiyatlarına ve un fiyatlarındaki yükselmenin de ekmek, simit ve kirde fiyatlarına benzer şekilde yansıdığını göstermektedir. Bu yıllarda başka şehirlerde de benzer şekilde fiyatların yükseldiği görülmektedir. Mesela, 1603 yılının Eylül ayında Balıkesir'de 225 dirhem ekmek bir akçeye satılmaktaydı. Aynı yılın kış mevsiminde ise 175 dirhem ekmeğe bir akçe fiyat takdir edilmiştir. Bursa'daki fiyatlar da bu seviyede veya bundan daha yüksekti. Ankara'da ise 1599'da 150 dirhem, 1606'da 120 dirhem ve 1607'de 100 dirhem ekmek bir akçeye satılıyordu. Kayseri'de ise 15 Nisan 1608'de 70-75 dirhem ekmek bir akçeye satılır olmuştur. Verilen bu örnekler Celalî İsyancı döneminde diğer şehirlerde de Manisa'daki fiyatlara benzer durumların farklı tarihlerde yaşandığını göstermektedir. Celalî İsyancıların Kuyucu Murat Paşa tarafından büyük ölçüde yatıştırılması ile herkes yerine dönerek ziraat işlerine yeniden koyulmuş ve ekmek narhları da tekrar eski seviyesine dönmüştür (Akdağ, 1995: 458).

Unlu mamuller içerisinde dahil ettiğimiz gıda maddelerinden arab çöreğine, bazârî çöreğe, yumurtalı ve peynirli kabak böreğine, yağlı çörek ve yağlı poğaçaya, sade yağlı çöreğe, yağlı ve a'lâ beyaz undan saraylı çöreğe (Börekeçi Veli'nin çöreğidir) birer defa, böreğe ise iki defa narh verilmiştir.⁴³ Ekmek/nân çeşitleri içerisinde bakkal ekmeği, bazârî ekmek, hâs ekmek ve normal ekmek bulunmaktadır. Ekmek çeşitlerine 1599-1607 yılları arasında toplam 26 defa narh verilmiştir.⁴⁴ 12-22 Mayıs 1602 tarihinde "Müftü Efendi kabusu kurbünde vâkî' Mahmûd nâm habbâz hâs ekmek işleyüb narh-ı rûziden yirmi beş dirhem nâkıs olmak üzere müteahhid olduğu kayd şüd" şeklinde verilen kayıttan bazı esnafların belirtilen miktar ve fiyata ekmek üretmeyi taahhüt ettikleri anlaşılmaktadır. Belirtilen tarihte ekmeğin 300 dirhemi bir akçeye satıldığına göre Habbâz Mahmud'un ekmeğine 275 dirhem narh verilmiş olmalıdır.⁴⁵ Değişik şekillerde olabilen, genellikle küçük yahut uzun ve dar has ekmek olarak üretilen françilenin 12-22 Mayıs 1602 tarihinde 140 dirhemine bir akçe narh verilmiştir.⁴⁶ Verilen narh fiyatlarından anladığımız kadarıyla, fiyatı poğaçaya, simit ve kirdeye yakın olan ve isminden de yuvarlak olduğu anlaşılan halka türü ekmeğe ait 29 narh bulunmaktadır.⁴⁷ Halkanın fiyatının kirde, simit ve poğaçaya yakın olduğu görülmektedir. Nitekim 26 Mayıs 1599 tarihinde verilen bir narh kaydındaki "kirde ve simit ve halka ve poğaçaya bunların her biri yüz dirhemine bir akçe" şeklinde verilen narh kaydı bunu doğrulamaktadır.⁴⁸

⁴³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 36, 13, 3, 15, 29, 11, 3, 4

⁴⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 41, 4, 5, 9, 11, 14, 19, 20, 29, 32, 35, 37, 40,42, 44, 46, 48, 49, 50

⁴⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

⁴⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

⁴⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 20, 14, 17, 30, 50, 30, 36, 41-45, 48, 49,43, 42

⁴⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3

Verilen narhlardan halkanın "halka kebîr", "halka sâde", "yağlı halka", "yağsız halka" olarak üretilip satıldığı anlaşılmaktadır.

Pide anlamına gelen ve genelde mısır unundan yapılan kirde için, bazen tek başına, bazen simitle, bazen halka ve bazen poğaçâ ile bazen de hepsi ile birlikte narh verilmiştir. Kirde ile ilgili 26 narh mevcuttur.⁴⁹ Tahıl tanelerinden bir takım özel yöntemlerle elde edilen ve una benzeyen nişasta için ise yedi narh zikredilmiştir.⁵⁰ Poğaçâ ve simit için bazen birlikte bazen da ayrı olmak üzere 37 narh verilmiştir.⁵¹ Simidin de, simid-i kandil çörek, İstanbul simidi, saraylı yağlı simit, saraylı ve katmer simit, hurde halka simit, hurde halka simit yağlı ve yağlı simit olarak zikredilen çeşitleri bulunmaktadır.⁵² Narh defterinde simit, poğaçâ, kirde ve halka için ayrı ayrı narhlar verildiği gibi bazen ikisi, bazen üçü, bazen de dördü birlikte yazılarak narhlar verildiği dikkate alındığında bunları fiyat ve gramaj açısından birbirine yakın unlu mamuller olarak kabul etmek gerekir.

3-Meyveler ve Kuruyemişler

Bu başlık altında Manisa pazarında satılan ve Manisa ahalisinin tükettiği meyve çeşitleri ve kuruyemişlere yer verilmiştir. Pazarda satılan meyve fiyatları nasıl belirleniyordu? Bu konu ile ilgili, 28 Ekim-6 Kasım 1601 tarihli bir kayıt bize bilgi sunmaktadır. Bu kayıta, "sene 'aşere ve elf cumâde'l-ülâsı evâilinde Manisa sükunda bey' ü şirâ' olunan meyvenin pazarbaşı talebi ile ve ehl-i hibre ma'rifetleri ile takrîr olunan es'ârı bunlardır ki zikr olunur" denilerek, fiyat belirleme talebinin pazarbaşından geldiği ve ehli hibre bilgisi dahilinde fiyatların belirlendiği görülmektedir.⁵³

Tüketilen meyveler içerisinde zikredilecek olanların başında üzüm gelmektedir. Çünkü üzüm en fazla narh verilen meyvedir. Değişik cinsleri de hesaba katıldığında 1599-1606 yılları arasında üzüm için 73 narh verildiği görülmektedir.⁵⁴ Narh defterlerinde üzüm ile aynı anlama gelen "engür" ve "zebîb" kelimeleri kullanılmıştır.⁵⁵ Üzüm cinsleri arasında "aveng üzümü",⁵⁶ "engür-i Alaşehir", "aveng Alaşehir üzümü",⁵⁷ "Beğlerce üzümü",⁵⁸ "Belen ve

⁴⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 9, 14, 15, 20, 25, 26, 29, 30, 32, 36, 41, 43, 45, 48, 49

⁵⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 20, 33, 35, 42, 44, 46

⁵¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 4, 14, 50, 5, 8-9, 16-15, 20, 25-26, 29-30, 35, 37, 41, 43, 45, 48, 49, 44, 42, 13, 17, 28,

⁵² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 44, 42, 13, 17, 28, 14

⁵³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9

⁵⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2-4, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 16-22, 24, 28, 29, 33, 35, 37-40, 41, 43, 48-50

⁵⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 4, 22, 41, 43,

⁵⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 6, 11, 16, 17, 21, 24, 38, 43; Aveng: Hevenk, ipe geçirilmiş üzüm, kiraz ve benzerlerinin askısı (Devellioğlu, 2010: 60).

⁵⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10

⁵⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 28

Marmara üzümü",⁵⁹ "kara/siyah üzüm",⁶⁰ "kızıl/kırmızı üzüm",⁶¹ "üzüm razaki"⁶² yer almaktadır. Belirtilen bu üzümlerin yaş, taze ve kuru olarak satıldığı görülmektedir. 14 Temmuz 1604 tarihinde turfanda üzüm için 100 dirhemine bir akçe narh verilmiştir.⁶³ Zamanında satılan üzümün ise 250-700 dirhemi bir akçeye alınabilmektedir.

Elma da en fazla narh verilen meyvelerdendir. Elmanın da "bâdk(y)âni elma",⁶⁴ "elma-i bazergâni",⁶⁵ "ekşi elma",⁶⁶ "kızıl elma",⁶⁷ "me(ü)slimi? elma",⁶⁸ "elma-i nif",⁶⁹ "elma-i şirin"⁷⁰ ve "tatlı elma"⁷¹ olmak üzere değişik cinsleri pazarda satılmaktadır. Elma cinslerinin tamamı için toplam 42 narh mevcuttur. Elmanın yaşı ve kuruğu için ayrı narhlar verilmiştir. Fazla miktarda cinsi zikredilen bir diğer meyve emrûd yani armuttur. Cinsi belirtilmeden zikredilenler⁷² dışında armudun "Abbâsî emrûd",⁷³ "akça emrûd",⁷⁴ "Amasya emrûdu",⁷⁵ "Çengi emrûd"⁷⁶ ve "kış emrûdu" gibi çeşitleri bulunmaktadır. Armut da, ham, taze, puhte, hoşablık, kuru ve kak şeklinde pazarda satılmaktadır. Armut için toplam 29 narh verilmiştir. Nar/Enârın ekşi, tatlı, benekli olmak üzere değişik cinsleri bulunmaktadır. Defterde enâr için dokuz narh mevcuttur.⁷⁷ 27 Eylül-6 Ekim 1602 tarihli narh kaydında "bazârbaşı ve sâ'ir ahâli-i sûk ihbârlarıyla tatlı enâr üç yüz ve ekşi enâr dört yüz ta'yîn olundu" denilerek enâr için nasıl narh verildiği belirtilmiştir. Erik için de 15 narh verilmiştir.⁷⁸ Eriğin gök ve kuru olarak tüketildiği anlaşılmaktadır. Çeşitleri içinde sadece siyah erik yer almaktadır. Vişne/fişne için beş,⁷⁹ iğde için altı narh verilmiştir.⁸⁰ İğdenin "sultânî iğde" şeklinde belirtilen bir cinsi bulunmaktadır.⁸¹

⁵⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 28

⁶⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 9, 13, 16, 17, 20, 24, 28, 37, 38, 39, 41

⁶¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 20, 29, 39, 37

⁶² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 16, 33, 40

⁶³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 33

⁶⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 6, 9, 10, 11, 16, 25, 42

⁶⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 13

⁶⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 17, 30, 32, 40, 42, 46

⁶⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 10, 11, 25

⁶⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 36

⁶⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 35, 36

⁷⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

⁷¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 33, 49

⁷² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 32,47, 48

⁷³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 18, 33, 48, 49

⁷⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 18, 32

⁷⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

⁷⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 48

⁷⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 10, 16, 20, 21 24, 37

⁷⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 18, 33, 38, 41, 44, 48, 49

⁷⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 9, 14, 24, 36

⁸⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 10, 16, 37, 43

Yaş, taze ve kuru olarak tüketilen incirin "lob incir", "incir sarı", "incir saruca" gibi değişik cinsleri bulunmakta olup tümü ile ilgili 27 narh bulunmaktadır.⁸²

Narh defterinde bostan cinsinden olan karpuz ve kavun için narh verilmiştir. Karpuz için ilk narhın 12-22 Mayıs 1602 tarihinde "karpuz ibtidâî narhı" şeklinde verildiği ve 1600 dirhem karpuzun bir akçeye satıldığı görülmektedir.⁸³ Mayıs ile Ağustos ayları arasında karpuzun 300-1600 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Karpuz için 1599-1606 yılları arasında 26 narh verilmiştir.⁸⁴ Kavun için de ilk narh 12-22 Mayıs 1602 tarihinde "kavun ibtidâî narhı" şeklinde verilmiş olup 1200 dirhem kavuna bir akçe fiyat takdir edilmiştir. "Kavun turfanda" şeklinde 23 Temmuz 1604 tarihli bir başka narh daha bulunmaktadır. Bu narhta da 400 dirhem kavuna bir akçe fiyat verilmiştir.⁸⁵ Kavun narhları da yılın Mayıs ve Ağustos ayları arasında zikredilmiştir. Kavun için ise toplam 25 narh bulunmaktadır.⁸⁶

Kestane de Manisa pazarında çokça satılan ve değişik şekillerde tüketilen bir gıda maddesidir. Kestaneye, "kestane çiğ", "kestane ham", "kestane kavrulmuş", "kestane kebâb", "kestane pişmiş", "suda pişmiş kestane", "kestane puhte" ve "kestane Soma" gibi isimler altında narhlar verilmiş olup bunların sayısı 42'dir.⁸⁷ Kestane narhının sonbahar ve kış mevsiminde verildiği görülmektedir. 12 Kasım 1605'te "kestane ehl-i dükkânın" şeklinde verilen narhta 150 dirhem kestane için bir akçe fiyat verilmiştir.⁸⁸

Kiraz için Nisan ve Temmuz ayları arasında narh verilmiştir. 24 Mayıs 1606 tarihinde verilen bir narha göre getürücü kirazın 150 dirhemini, satıcı ise 140 dirhemini bir akçeye satacaktır. Aynı yıl içerisinde verilen bir diğer narhta getürücü kirazın 130 dirhemini ve satıcı da 120 dirhemini bir akçeye verecektir. Mayıs ayındaki kiraz fiyatları Temmuz ve Ağustos ayına göre daha yüksektir. Kiraz için toplam 28 narh verilmiştir.⁸⁹ Narh defterinde Kızılılık/küren için yedi,⁹⁰ koruk için altı⁹¹ ve muşmula/döngel için beş,⁹² şeftali için dokuz⁹³ narh verilmiştir.

⁸¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9

⁸² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 8, 9, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 45, 49, 50

⁸³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

⁸⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 4, 14, 18, 19, 33, 35, 36, 41, 48, 49

⁸⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14, 33

⁸⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 4, 14, 18, 19, 33, 35, 36, 41, 49

⁸⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 9, 10, 13, 15, 17, 20, 21, 24, 25, 28, 37, 42, 43, 43, 50

⁸⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 43

⁸⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 13, 17, 26, 30, 31, 32, 40, 41, 45, 46-50

⁹⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 18, 19, 20, 41

⁹¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 18, 33, 48

⁹² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 21, 43

⁹³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14, 19, 20, 36, 42, 49

Narh defterindeki kayıtlara göre turunç⁹⁴ ve narencin 6-10 tanesi bir akçeye satılmaktadır. 2 Şubat 1604 tarihli bir kayıтта pazara getüren 7 tanesini, mukim ise 6 tanesini bir akçeye satmaktadır. Bir başka narh kaydında ise getirücü 10 tanesini, satıcı ise 8 tanesini bir akçeye satacaktır. Turunç için defterde toplam sekiz narh bulunmaktadır.⁹⁵ Kuru, taze ve hoşablık olarak fiyatları verilen zerdalü için ise 21 narh kaydı vardır.⁹⁶ Meyvelerden ünnab ile ilgili ise beş narh verilmiştir.⁹⁷ Kuruyemişlerden badem ve badem içi ile ilgili 13,⁹⁸ ceviz için 14,⁹⁹ fındık için üç¹⁰⁰ ve fıstık için ise iki¹⁰¹ narh bulunmaktadır.

4-Sebzeler

Narh defterindeki kayıtlar, Manisa pazarına arz edilen sebzeler hakkında ayrıntılı bilgi verir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, tüketilen sebze çeşitleri meyveler kadar fazla değildir. Bakliyat içerisinde de dahil edebileceğimiz baklanın narhı "bakla-i gök", "kuru bakla", "bakla-i taze", "yaş bakla" ve "bakla" olarak verilmiştir. Bakla için bu şekilde verilen narhların toplamı 22'dir.¹⁰² Hem bakliyat hem de sebze olarak kabul edilebilecek böğrülce/börülce için ise sekiz narh kaydı bulunmaktadır. Bu narhlardan biri "akça böğrülce" için verilmiştir.¹⁰³

Pancar demek olan çükündürün turşu için kullanıldığı anlaşılmaktadır. 4 Ocak 1602 tarihinde "çükünder turşuluk" şeklinde verilen bir narh bunu doğrulamaktadır.¹⁰⁴ Bunun dışında çükünder ile ilgili iki kayıt daha bulunmaktadır.¹⁰⁵ Havuç için de yedi narh verilmiştir.¹⁰⁶ 6 Aralık 1603 tarihinde Manisa'da yetiştirilen havuç için "havuç yerli" şeklinde bir narh mevcuttur.¹⁰⁷ Manisa'da tüketilen hıyarın Manisa çevresindeki bağ, bahçe ve köylerde yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Hıyarla ilgili narhlar "hıyar", "hıyar-ı Karye-i Boz", "köy hıyarı", "hıyar bağât", "hıyar bahçe", "hıyar bahçede", "hıyar şehirde" ve "hıyar şehirli" şeklindeki ifadelerle verilmiştir. Hıyar hem dirhem ile hem de tane ile satılmaktadır. Hıyarla ilgili verilen narh sayısı ise 15'tir.¹⁰⁸

⁹⁴ Portakala benzer, mayısta yetişen, meyvesi acıca, yenmeyen ancak şerbeti ve reçeli yapılan bir meyve (Kütükoğlu, 1983: 364).

⁹⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 17, 24, 28, 31, 44

⁹⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 4, 9, 13, 14, 17, 22, 26, 32, 37, 40, 46, 49, 50

⁹⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 42, 48

⁹⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 9, 11, 14, 20, 21, 32, 35, 38, 41, 42, 49

⁹⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 9, 16, 17, 20, 21, 24, 28, 37, 41, 42, 49, 50

¹⁰⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 32, 40

¹⁰¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 32

¹⁰² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 9, 14, 21, 29, 30, 32, 37, 40, 46, 50

¹⁰³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 11, 16, 19, 30, 37, 43, 50

¹⁰⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10

¹⁰⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 28

¹⁰⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10, 17, 37, 38, 42, 43

¹⁰⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24

¹⁰⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 13, 14, 26, 30, 41, 46, 47

26 Haziran 1599 tarihli narh kaydına göre hıyarın bahçede sekiz tanesi, şehirde ise altı tanesi bir akçeye satılmaktadır.¹⁰⁹

Yapraklı sebzelerden ıspanak/ıspanak ve marul için narhlar verilmiştir. İspanağın dirhem ve vakıyye ölçü birimleriyle verilmiş 11 narh kaydı bulunmaktadır.¹¹⁰ Marul için ise bir narh verilmiş olup 12 tanesine bir akçe fiyat tayin edilmiştir.¹¹¹

En fazla narh verilen sebzelerden biri kabaktır. Kabak için "dolma kabağı", "taze kabak", "gök kabak", "yumru kabak" ve herhangi bir vasfı belirtilmeyen "kabak" şeklinde narhlar verilmiştir. Bu kabak çeşitlerinin tamamı için 24 narh kaydı bulunmaktadır.¹¹² Bol olduğu dönemlerde 600-1300 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. 12-22 Mayıs 1602 tarihinde "taze kabak ibtidâi" narhı 400 dirheme bir akçe olarak verilmiştir.¹¹³ Lahana için ise 24 Ekim 1599'da sadece bir narh verilmiştir. Lahananın a'lasının biri bir akçeye, vasatının ikisi bir akçeye ve ednâsının üçü bir akçeye olacak şekilde fiyatlandırılmıştır.¹¹⁴

Sebze olarak tüketilen gıda maddeleri arasında patlıcan günümüzün aksine ağırlık birimi cinsinden değil tane ile satılmaktadır. Narh kayıtlarında ismine "batlıcan", "badıncan", "bazıncan" ve "badılcan" olarak rastlanmaktadır. Patlıcanla ilgili 14 narh kaydı mevcuttur.¹¹⁵ Bu narhlardan birine göre, getirücüler 60 tanesini, dükkanlarda satanlar 50 tanesini bir akçeye satacaklardır.¹¹⁶

Kuru, yaş, taze ve gök olarak tüketilen soğan için de fazlaca narh verilmiştir. Soğan için 11 Haziran 1604'te verilen narhının "bazarbaşı haber vermekle yazıldı"ğı¹¹⁷ ve 30 Ağustos 1606 tarihinde verilen narhın "Leblebioğlu ve bî-garaz müslümanlar ihbârıyla" verildiği hususunda açıklamalar bulunmaktadır.¹¹⁸ Bir narh kaydında soğan anlamına gelen "basal" kelimesi kullanılmıştır.¹¹⁹ Soğan narhı, "soğan", "kuru soğan", "soğan kesilmiş saplıdır", "basal yaş taze yapraksız", "yaş soğan", "soğan taze", "gök soğan" ve "bahçe soğanı taze" gibi ifadelerle verilmiştir. Yaş soğan bağ ile satılmaktadır. 18 Mart 1604 tarihli bir narh kaydında yaş soğan "sekiz bağı bir akçe beher bağı beş dâne ola" şeklinde fiyatlandırılmıştır.¹²⁰ Yukarıda belirttiğimiz ifadelerle soğan

¹⁰⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3

¹¹⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 11, 13, 17, 25, 39, 44, 45, 50

¹¹¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 45

¹¹² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 4, 11, 13, 14, 18, 19, 22, 26, 30, 31, 35, 41, 47, 48, 49

¹¹³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14

¹¹⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5

¹¹⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14, 18, 19, 33, 35, 36, 41, 42, 49

¹¹⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 42

¹¹⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 33

¹¹⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 49

¹¹⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 42

¹²⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 25

için verilen narhın sayısı 40'tır.¹²¹ 27 Ağustos 1603 tarihinde getirücü için soğanın ölçğine 9, bakkal için ise 10 akçe fiyat verilmiştir.¹²²

Turpgillerden yumru köklü bir bitki olan şalgam defterde, "şalgam-ı Manisa" ve "şalgam-ı Menemen" şeklinde geçmektedir. Şalgam için yedi narh kaydı mevcuttur.¹²³ Aynı familyadan turp için ise iki farklı yılda iki narh verilmiştir.¹²⁴

5-Balık ve Et Ürünleri

Manisa ahâlisi kırmızı et yanında balık da tüketmektedir. Balık için yılın hemen hemen her ayında narh verildiğine bakılırsa her zaman tüketilen bir et türü olduğu söylenebilir. Narh kayıtlarına göre Manisa pazarında nehir, göl ve deniz balığı satılmaktadır. Zikredilen balıklar arasında "deniz balığı", "kefal", "kızılca kanatlı balık", "Simav Gölü balığı", "terşe", "Yalı Gölü balığı", "Yalı Gölü sazan" ve "Gediz balığı" yer almaktadır. Balık için 1599-1606 yılları arasında 26 narh verilmiştir.¹²⁵ 13-23 Ocak 1604 tarihinde Yalı Gölü balığı için verilen narhın "a'yân-ı vilâyet müşâveresiyle" verildiği belirtilmektedir.¹²⁶

Narh defterinde değişik türde hayvan etleri için verilmiş fiyatlar bulunmaktadır. Narh defterindeki bazı açıklayıcı bilgiler, etin nasıl tedarik edildiğini, bir sorun yaşanmaması için nasıl önlemler alındığını ve kasapların bir zarar söz konusu olduğunda nasıl hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Kasaplar birbirlerine kefil yapılmak suretiyle et tedarikinde yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu hususla ilgili olarak 13-23 Ocak 1604 tarihli narh kaydında "A'yân-ı vilâyet ittifakıyla îd-i şerîfe değin kasâblar müstevfi et yetürmeğe birbirine kefil oldukları kayd şüd" denilerek sıkıntı yaşanmaması için nasıl tedbir alındığı gösterilmiştir.¹²⁷ 19 Mayıs 1605 tarihli bir başka kayıta "kasap Rıdvan kasab Ahmed'e kefil olundu" denilerek kasapların verdikleri sözden caymaları durumunda verilen taahhüdün kefil tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir.¹²⁸ Narh defterinde zaman zaman kasapların et tedarikine dair verdikleri taahhütlere rastlanmaktadır. 23 Şubat 1602 tarihli "Hacı Ömer ve Hacı Ca'fer ve kasâb Mehmed Beğ hâzırûn olub işbu gelecek Şa'bân ve Ramazan aylarında lahm-ı ganeme muzâyaka virmemeğe müslümanlara müteahhid olduklarından Manisa sâkinlerinden Hacı Hasan ve sâ'ir Müslümanlar huzûrlarında kaydı zikrolundu. Şuhûd Mustafa Beğ ve Mustafa bin Abdullah" şeklindeki kayıt bu taahhüde örnek olarak

¹²¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 5, 9-11, 13, 14, 17-19, 24, 25, 30, 32, 33, 35-38, 40-42, 44-49

¹²² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 19

¹²³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 10, 17, 24, 28, 38

¹²⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 37

¹²⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 24, 25, 29, 36, 37, 40, 42, 43

¹²⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24

¹²⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 25

¹²⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 40

verilebilir.¹²⁹ Kasap taifesi zarara uğradıkları takdirde yeni bir fiyat tarifesi için kadıya müracaat edebiliyorlardı. Bu hususla ilgili 7 Nisan 1604 tarihli bir kayıta yer alan "Kasâb tâ'ifesi biecmahim meclis-i kazâya gelüb hâlen yirmi beş olmak üzere alınmış olan kuzularımız vardır. Otuz dirhem olursa mütezarrır oluruz deyüb iki günden sonra otuz olsun dediklerine binâen müsâmaha olundu. Mevcut kuzu 410"¹³⁰ şeklindeki ifadeler bir zarar söz konusu olduğunda yeni fiyat ayarlaması yapılabildiğini göstermektedir. Kasaplar taşraya çıkararak gerekli koyunu tedarik etmekteydiler. 24 Ocak 1604 tarihli narh kaydına göre, kasaplardan Karaköy'e tayin olunan Veli ve ortağı 21 Şaban 1012 tarihinde koyun tedarik etmeye gitmiş ve yine kasap taifesinden ve Pazar-ı Kebîr'den Hamza, Halil ve Ali mürasele ile taşraya koyun getirmeye gitmişlerdir.¹³¹

Manisa pazarında büyükbaş hayvanlardan sığır, susığı, öküz ve camus etine narh verilmiştir. Sığır eti için "lahm-ı bakar", "lahm-ı sığır" ve "lahm-ı karasığır" şeklinde narhlar verilmiş olup bu narhların sayısı dokuzdur.¹³² Defterde camus ve öküz/kâv eti için birer narh bulunmaktadır. Camus etinin 100 dirhemine ve öküz etinin 125 dirhemine bir akçe narh verilmiştir.¹³³ Bu miktar, sığır eti fiyatına yakın bir değeri ifade etmektedir. Çünkü sığır etinin 65-125 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Susığı eti için de üç narh verilmiştir. 1603-1604 tarihlerinde susığınının 125-150 dirhemine bir akçe fiyat takdir olunmuştur.¹³⁴

Küçükbaş hayvanlardan erkek, koyun, kuzu, keçi ve oğlak eti için narh verilmiştir. Küçükbaş hayvan eti narhı, "lahm-ı erkek", "lahm-ı keçi", "lahm-ı karabaş koyunu", "lahm-ı ganem", "lahm-ı Karaman koyunu", "lahm-ı Rumeli koyunu", "lahm-ı kuzu" ve "lahm-ı oğlak" şeklindeki ifadelerle verilmiştir. Bazen de fiyatlarının aynı olduğunu ifade etmek için "lahm-ı ganem ve kuzu ale's-seviye olmak üzere", "lahm-ı ganem ve oğlak ve kuzu" şeklinde narhlar verilmiştir. Lahm-ı erkek için 10 narh verilmiştir. Erkek etinin 30-60 dirhemi bir akçeye satılmaktadır.¹³⁵ Lahm-ı ganemle ilgili defterde 22 narh bulunmaktadır. Koyun etinin ise 25-50 dirhemi bir akçeye satılmaktadır.¹³⁶ Karabaş koyunu ve Rumeli koyunu eti için birer narh verilmiş olup getürücü karabaş koyunu etinin 45 dirhemini ve Rumeli koyunu etinin 30 dirhemini bir akçeye satabilecektir.¹³⁷ 26 Ocak 1600 tarihli bir kayda göre, Hacı Halil, Helvacı Nâsuh, Hacı Ali Çavuş, Yassıcılı Ömer ve Hasan birlikte hazır olup Karaman koyunu etinin 35

¹²⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 12

¹³⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 29

¹³¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 28

¹³² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 20, 24, 32, 35, 36, 38, 49

¹³³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24, 17

¹³⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24, 32, 36

¹³⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 19, 21, 25, 35-38, 44

¹³⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 7, 13, 15, 17, 19, 21, 25, 30, 32, 35-40, 44, 50

¹³⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 7

dirhemini bir akçeye satmaya razı olmuşlardır.¹³⁸ Keçi etinin 60 dirhemi 1602 yılında bir akçeye satılmaktadır. Keçi eti ile ilgili sadece bir narh kaydının bulunması onun tercih edilmemesi ile ilgili olmalıdır.¹³⁹ Kuzu etinin diğer etlere göre pahalı olduğu verilen narhlardan anlaşılmaktadır. 1599-1607 yılları arasında lahm-ı kuzunun 14-35 dirhemine bir akçe fiyat verilmiştir. Belirtilen tarihler arasında kuzu eti için 15 narh mevcuttur.¹⁴⁰ Oğlak etinin narhı koyun etine yakın seviyededir. Oğlak etinin 40-60 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Lahm-ı oğlak ile ilgili sekiz narh kaydı bulunmaktadır.¹⁴¹

Yukarıda verilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan etlerinin fiyatları dikkate alındığında en pahalısının kuzu eti olduğu, onu oğlak, koyun, keçi, sığır, camus, susıgırı ve öküz etlerinin takip ettiği görülmektedir. Defterde koyun ve kuzu sakatları için verilmiş birkaç narh bulunmaktadır. Verilen bu narhlar içerisinde koyun ve kuzu ciğeri, koyun ve kuzu kulağı (güş-ı ganem ve kuzu), paça, koyun başı, pişmiş koyun başı yer almaktadır.¹⁴² Bu sakatlar ölçü birimi olmaksızın fiyatlandırılmıştır.

6-Süt Ürünleri

Süt ürünü olarak peynire, sadeyağına ve lora narh verilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, pazarda farklı hayvan türlerine ait peynirler satılmaktadır. Bu peynirler yaş, taze, tulum, kuru ve deriye basılmış olarak satılmakta ve tüketilmektedir. Manisa pazarında keçi, koyun ve sığır peyniri satılmakla birlikte, Manisa civarından ve diğer yörelerden getirilen peynir çeşitlerine de rastlanmaktadır. Bunlar arasında "Çullu peyniri",¹⁴³ "Eğriboz yaş peyniri",¹⁴⁴ "Manisa Dağı peyniri",¹⁴⁵ "Midilli peyniri", "Midilli peyniri yaş", "Midilli loru", "Midilli loru taze",¹⁴⁶ "Rumeli peyniri", "Rumeli peyniri tulum"¹⁴⁷ ve "Tekeili peyniri"¹⁴⁸ yer almaktadır. Bu ifadeler, Manisa'ya dışarıdan peynir getirildiğini göstermektedir. 18-27 Eylül 1602 tarihli bir kayıt peynire nasıl narh verildiğini ortaya koymaktadır. Bu kayıttan Rumeli peynirinin 30 dirhemine bir akçe fiyat verildiği, "Rumeli peyniri olub muhtesib İbrahim Velî Yiğitbaşı mahkeme-i kebîrde beher akçe otuz dirhem ta'yîn edildi deyü ihbâr etmeğin vech-i meşrûh üzere ta'yîn olundu" şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

¹³⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 7

¹³⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 15

¹⁴⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 11, 13, 29, 38-40, 44, 46, 50

¹⁴¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 19, 20, 32,36, 37

¹⁴² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 19, 21, 41, 47

¹⁴³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10

¹⁴⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17

¹⁴⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 18

¹⁴⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 25, 28, 29, 30, 40, 45, 50

¹⁴⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 14, 15, 18, 26, 32, 35, 44, 46, 48

¹⁴⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 20

¹⁴⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 15

Defterde keçi peyniri için verilmiş 18 narh kaydı bulunmaktadır.¹⁵⁰ Bu narhlardan üçü tuluma basılan keçi peyniri için, ikisi de taze keçi peyniri için verilmiştir. 1599-1606 yılları arasında 30-70 dirhem keçi peynirine bir akçe fiyat takdir edilmiştir. Koyun peynirine, "koyun peyniri", "peynir-i ganem" ve "peynir-i ganem taze" ifadeleriyle narh verilmiştir. Koyun peyniri için verilen narh sayısı 13 olup, bu peynirin 35-80 dirhemi bir akçeye satılmaktadır.¹⁵¹ Lor peynirinin koyun ve keçi peynirine göre biraz daha pahalı olduğu görülmektedir. Çünkü, lor peynirinin 25-60 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Lor peyniri için verilmiş 16 narh bulunmaktadır. Bu narhlardan birer tanesi "lor-ı Rumeli", "lor peyniri kuru" ve "taze lor"a aittir.¹⁵² Fiyatı normal lora yakın olan Midilli loruyla ilgili dört narh mevcuttur.¹⁵³ Sığır/bakar peyniri ise diğer peynirlere göre biraz daha ucuzdur. Çünkü 60-100 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Sığır peyniri ile ilgili 17 narh bulunmaktadır.¹⁵⁴

Süt ürünleri içerisinde zikredilebilecek bir diğer madde revgan-ı sâde/sâdeyağdır. Sadeyağı narhı vakıyye ölçü birimi ile verilmiştir. 1599-1606 yılları arasında bir vakıyye sadeyağı 30-80 akçe aralığında bir değere sahiptir. Verilen 29 narhta bu fiyat 48-64 akçe arasında değişmektedir.¹⁵⁵ Sızmış sadeyağın vakıyyesine 66, sadeyağına 48 akçe fiyat verilmiştir.¹⁵⁶ Bazı bakkallar talep ettikleri fiyat mahkeme/komisyondan kabul edilirse sadeyağı temin edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bir narh kaydında bu durum, "tâ'ife-i bakkalândan Elhâc Mustafa ve Eski bazârbaşı Mehmed Usta mahfil-i şer'a gelüb sâdeyağını kırk dörder akçeye yazıverin biz bulalım deyü müteahhid olduklarından kırk sekizden dört akçe ref' olunub kırk dört akçe Manisa vakıyyesine ta'yîn olundu" şeklindeki ifadelerle dile getirilmektedir.¹⁵⁷

Süt ürünlerinden yoğurt ile ilgili 1606 tarihli iki narh bulunmaktadır. Narhlardan birinde bir destisine bir akçe, diğerinde ise ölçüsü verilmeden iki akçe fiyat verilmiştir.¹⁵⁸ Yumurta ile ilgili de aynı tarihte bir narh verilmiş olup üç yumurtaya bir akçe fiyat belirlenmiştir.¹⁵⁹

7-Tatlandırıcılar ve Tatlılar

Defterde, Manisa pazarında satılan helva ve çeşitli tatlılar yanında tatlandırıcılara dair narhlar da vardır. Tatlandırıcıların başında asel/bal

¹⁵⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 10, 13, 14, 17, 28, 30, 32, 39, 40, 45

¹⁵¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 13, 17, 30, 32, 33, 39, 45

¹⁵² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 5, 6, 11, 13, 25, 28, 29, 30, 32, 39, 40, 44, 45, 47, 50

¹⁵³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 40, 45, 50

¹⁵⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 13, 17, 18, 20, 28, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 45

¹⁵⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 6, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 50

¹⁵⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24, 32

¹⁵⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 16

¹⁵⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 45, 46

¹⁵⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 45

gelmektedir. Bal, narh kayıtlarında "asel", "asel-i musaffâ" (süzme bal) ve "asel-i sâfi" şeklinde geçmektedir. 1599-1606 yılları arasında bal çeşitlerinin vakıyyesine 18-36 akçe arasında fiyat verilmiştir. Belirtilen bu rakamlar en alt ve en üst limit olup fiyatlar genelde 24-28 akçe arasındadır. Asel-i musaffâ diğer ballara göre biraz daha pahalı olup vakıyyesi 22-24 akçedir. Bal için toplam 20 narh verilmiştir.¹⁶⁰ 16 Eylül 1603 tarihli narh kaydında bala, "getürücü" ve "oturakçı" şeklinde iki ayrı fiyat verilmiş olup ilkinin vakıyyesi 26, ikincisinin ise 28 akçedir.¹⁶¹ Diğer kayıtlarda ise bu şekilde bir fiyatlandırma bulunmamaktadır. Defterde "asel helvası" veya "helva-i asel" şeklinde verilen narh kayıtları balın helva yapılarak da tüketildiğini göstermektedir. Bu helvanın vakıyyesine en fazla 40 en az 28 akçe fiyat takdir edilmiştir. 1599-1607 yılları arasında asel helvası ile ilgili 23 narh kaydına rastlanmıştır.¹⁶²

Tüketilen bir diğer tatlı çeşidi "bademli helva" veya "helva-i bademî"dir. Değişik ölçü birimleriyle fiyatı verilmiş olup, vakıyye fiyatı 28-48 akçe arasındadır. Bu helva çeşidi ile ilgili 1602-1604 yılları arasında altı narh kaydı bulunmaktadır.¹⁶³ Bu kayıtlardan birinde bu helva "kumlu badem helva" şeklinde zikredilmiştir.¹⁶⁴ Kadayıf da o dönemlerde tüketilen tatlılardan olup fiyatının ne kadar olduğu yedi narhta gösterilmiştir.¹⁶⁵ Bu narhlarda 300-100 dirhemine bir akçe fiyat verilmiştir. Kadayıftaki bu fiyat farklılığı kadayıfların büyüklüğü ve küçüklüğü ile ilgili olmalıdır. Nitekim, Aşçı Mustafa ve Kirdeci Osman'a "battal" kadayıfın 75 dirhemini bir akçeye satmaları için izin verilmiştir.¹⁶⁶

Narh kayıtları arasında "palude" diye isimlendirilen bir tatlı çeşidi daha bulunmaktadır. Kâmûs-ı Türkî'de nişasta ve sekerle yapıp soğuk yenen pelte şeklinde tanımlanan palude (Sami, 1317; 347) ile ilgili üç narh kaydı bulunmaktadır.¹⁶⁷ Şerbet de bu gruba dahil edilebilecek tatlılardır. Biri 1599'da, diğer ikisi 1604 yılında olmak üzere şerbetle ilgili üç narh verilmiştir. Bu şerbet kayıtlarından biri "eyüce ola" diğeri de "şerbet ma'a selc" (karlı şerbet) şeklinde geçmektedir. Bunlardan birincisinin 160, ikincisinin 360 dirhemi bir akçedir.

Manisa'da tüketilen tatlı çeşitlerinden biri susamlı helva olup kayıtlarda "helva-i susam" veya "susamlı helva" diye geçmekte ve hakkında 24 narh kaydı

¹⁶⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 4, 9, 10, 11, 20, 21, 28, 31, 32, 35, 36, 38, 41, 49

¹⁶¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21

¹⁶² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 4, 10, 11, 17, 21, 31, 32, 35, 36, 38, 39, 41-44, 49, 50

¹⁶³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11, 17, 20, 25, 43

¹⁶⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 20

¹⁶⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11, 17, 28, 38, 44

¹⁶⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11

¹⁶⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 4, 5, 16

bulunmaktadır.¹⁶⁸ Narh kayıtlarında Susamlı helva diğer tatlılara göre daha fazla zikredilmiştir. Bu helvanın 25-45 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Bir narh kaydında "tahan ma'a pekmez" diye zikredilen pekmezli tahine rastlanmış olup bunun da 25 dirhemi bir akçedir.¹⁶⁹ Defterdeki en ilginç tatlılardan biri üzüm helvasıdır. Kayıtlarda "üzüm helvası" ve "üzümlü helva" diye geçen bu tatlı ile ilgili biri 1606'da diğeri de 1607'de olmak üzere iki narh bulunmaktadır.¹⁷⁰ Üzüm helvası, üzümü bol olan Manisa için üretilebilecek tarihi bir tatlı durumundadır. Üzüm sırasıyla nişasta kaynatılarak ve tepsilere dökülerek, kesildikten sonra kurutulan ve adına köfter denen pestil de (Komisyon, 1988: 907) Manisa pazarında satılan tatlılardandır. 1601-1605 tarihleri arasında bu tatlı ile ilgili beş kayıt yer almaktadır.¹⁷¹ Diğer bir tatlı çeşidi de helva-i zülûbiye olup hakkında üç narh kaydı bulunmaktadır.¹⁷² Bu kayıtlardan birinde, "helva-i zülûbiye a'lâ aselden" şeklinde geçen bilgiye nazaran bu helvanın bal kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Zülûbiye,¹⁷³ Kâmûs-ı Türkî'de bir çeşit tatlı hamur diye tarif edilmektedir (Sami, 1317: 616). Pekmezle ilgili olarak sadece bir kayda rastlanmıştır. O da yukarıda işaret ettiğimiz gibi "tahan ma'a pekmez" şeklinde zikredilmiştir. Defterde müstakil olarak pekmezle ilgili kayda rastlanmamıştır. Bu durumda, üzümün daha çok yaş ve kuru olarak tüketildiğini kabul etmek daha doğru olacaktır.

8-Diğer Gıda Maddeleri

Bu gruba dahil edilen maddeleri daha ziyade yağ çeşitleri oluşturmaktadır. Yağ çeşitleri içerisinde "bezîr yağı", "iç yağı", "kuyruk yağı", "revgan-ı şîr veya şîrugan" ve "revgan-ı zeyt" yer almaktadır. Bezir yağı için 1599-1603 yılları arasında sekiz narh verilmiştir.¹⁷⁴ Bezir yağının vakıyyesine 28-38 akçe arasında fiyat takdir edilmiştir. 28 Ekim-6 Kasım 1601'de "bezîr dükkân-dâr" şeklinde verilen narhta dükkan sahiplerinin bezirin vakıyyesini 32 akçeye satabileceği belirtilmiştir.¹⁷⁵

Kesilen hayvanlardan elde edilen yağlar "iç yağı" ve "kuyruk yağı" adı altında tüketilmekte ve fiyatlandırılmaktadır. İç yağı için sekiz,¹⁷⁶ kuyruk yağı için yedi¹⁷⁷ narh verilmiştir. Kuyruk yağının vakıyyesi 22-26, iç yağının ise 22-34 akçe arasındadır. İç yağının kuyruk yağından biraz daha pahalı olduğu görülmektedir.

¹⁶⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 6, 10, 13, 17, 19, 20, 21, 25, 32, 36, 38, 39, 42, 43, 44, 49, 50

¹⁶⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 50

¹⁷⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 50

¹⁷¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9, 20, 30, 38, 40

¹⁷² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11, 25, 49

¹⁷³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11

¹⁷⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 9, 16, 19, 20, 32, 37

¹⁷⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 9

¹⁷⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 17, 21, 32, 37, 40, 42, 43

¹⁷⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 17, 21, 32, 37, 43

Susamdan elde edilen ve narh kayıtlarında revgan-ı şîr, şirugan ve doğrudan susam yağı olarak geçen yağ çeşidi için 14 narh kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan beşinde susam yağının fiyatı "vakıyye-i Manisa" ve "vakıyye-i nefis-i Manisa" şeklinde 38-52 akçe arasında verilmiştir.¹⁷⁸ Diğerlerinde ise vakıyyesinin 30-48 akçe arasında olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Zeytinle ilgili 1602 ve 1604 yıllarında verilmiş iki narh mevcuttur. Zeytinin 125-150 dirhemine bir akçe fiyat takdir edilmiştir.¹⁸⁰ Zeytin yağı ile ilgili ise 1599-1607 yılları arasında verilmiş 14 narh bulunmaktadır. Bu narhlardan altı tanesinde zeytin yağının fiyatının "vakıyye-i Manisa" ve "vakıyye-i Saruhan" ölçüğü ile 28-48 akçe,¹⁸¹ geriye kalan sekiz narhta ise vakıyyesinin 24-46 akçe¹⁸² arasında olduğu görülmektedir. 21 Haziran 1599 tarihli bir narh kaydında, "yabandan getüre"nin zeytin yağını Manisa vakıyyesi ile 48 akçeye satabileceği ifade edilmiştir.¹⁸³

9-Diğer Maddeler

Ele aldığımız narh defterinde büyük oranda ve sıklıkla yiyecek maddeleri ile ilgili narhlar bulunmaktadır. Bununla birlikte defterde yiyecek dışındaki bazı maddelerin fiyatlarına rastlanmaktadır. Bunların başında sabun gelmektedir. Sabun ve çeşitleri ile ilgili narh defterinde fazla miktarda kayıt bulunmaktadır. Sabun çeşitleri içerisinde "sabun-ı kaynak", "sabun-ı Manisa", "sabun-ı Urla", "Haseki sabun" "sabun-ı iciklü?" ve "sabun-ı Burunâbâd/Bornova" ve çeşidi belirtilmeyen "sabun"lar yer almaktadır.¹⁸⁴ Bütün bu sabun çeşitleri için 1599-1609 yılları arasında 51 narh verilmiştir.¹⁸⁵ Genelde sabun çeşitlerine ayrı ayrı fiyat verilmekle birlikte, 16 Ağustos 1605 tarihinde, "kaynak, Urla eğer Manisa ve eğer gayri sabun" şeklinde bütün çeşitleri için vakıyyesine tek fiyat (24 akçe) verildiği görülmektedir. Bu fiyatlardan bazısı "getürücü", bazısı da "oturakçı" için ayrı ayrı verilmiştir. Mesela, 23 Şubat 1602 tarihinde "getürücü sabuncu"ya vakıyyesine 20 akçe; 25 Ekim 1604'te "getürücü sabun-ı Manisa" 22 akçe, "sabun-ı Manisa oturakçı" 24

¹⁷⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3, 9, 15, 16, 44

¹⁷⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 4, 15, 20, 22, 32, 37, 43

¹⁸⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 38

¹⁸¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10, 39, 43, 44, 50,

¹⁸² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 15, 16, 17, 21, 32, 33, 37, 38

¹⁸³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 3

¹⁸⁴ Osmanlılar'da değişik isim ve cinsten sabunlar üretilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Trablus Sabunu, Çiçek Sabunu, Misk Sabun, hünkârî (miskî Sabun), Paşa Sabunu (beyaz ve siyah), Alaca Sabunu (rayıhasız), Araki Sabun, Kara Sabun, Mine Sabunu, Kandiye Sabunu, Kokulu Sabun, Fes Sabunu, Arap Sabunu, Mağrib Sabunu, Irakî Sabun, Girit Sabunu, Leke Sabunu, Yerli Misk Sabunu, Edirne Saray Sabunu, Seng-i Musa Sabunu, Enderun Sabunu, Halep Sabunu ve Hünkar Sabunu (Öztürk, 2002: 783).

¹⁸⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 4, 6, 7, 10-13, 15, 18, 20-22, 24-26, 28, 29, 32, 37-43, 46, 50

akçe; "urla sabun götürücü" 18 akçe ve "Urla sabun oturakçı" 20 akçe fiyat takdir edilmiştir.¹⁸⁶ Bunlar dışında Urla sabunu götürücüleri için verilmiş beş narh daha bulunmaktadır. Bu götürücüler için ise sabunun vakıyyesi 15-20 akçe arasındadır.¹⁸⁷ Bir narh kaydında "sabun haricden gelüb ortada satana" vakıyyesi 26 akçe olarak verilmiştir. Gayet a'lâ olduğu belirtilen "iciklü sabunu"nun vakıyyesi 36-40, "urla sabunu"nun a'lâsı ise 24-26 akçe arasındadır.¹⁸⁸ En pahalı sabun ise "Haseki sabunu" olup vakıyyesi 64 akçedir.¹⁸⁹ Manisa'ya, Urla dışında Burunâbâd/Bornova'dan da sabun geldiği anlaşılmaktadır. Burunâbâd sabunu ile ilgili 25 Şubat ve 1 Nisan 1604 tarihli iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilkinde bir yük a'lâ sabunun, diğerinde ise iki yük sabunun Manisa'ya geldiği ve vakıyyesinin 21 akçe olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁰

Bu gruba dahil edilebilecek diğer maddeler arasında mum ve tuz bulunmaktadır. Mumun defterde "iç yağından mum", "şem" ve "mum" şeklinde belirtilmesi onun iç yağından ve baldan üretildiğini göstermektedir. Narh kayıtlarına göre mumun 16-25 dirhemi bir akçeye satılmaktadır. Mumla ilgili olarak defterde 10 narh kaydı mevcuttur.¹⁹¹ 23 Şubat 1602 tarihli bir kayıta kasap Caferhan Ali'nin Manisa mumcularından olduğu belirtilmektedir.¹⁹² Defterde tuzla ilgili 8 narh mevcut olup bu kayıtlara göre milh/tuzun 200 dirhemi ve 8-16 ölçüğü bir akçeye satılmaktadır.¹⁹³

Defterde gıda harici bazı maddelere ilişkin narhlara rastlanmış ise de bunlar gıda ürünleri gibi sıkça zikredilmemiştir. Bunlar arasında kınadan kile, samandan otluğa¹⁹⁴, semer keçesinden ayakkabıya kadar değişik alanlarda kullanılan ve tüketilen maddeler yer almaktadır. Çalışmamızın esas konusunu gıda maddeleri oluşturduğundan bu maddelerin sadece isimleri ve bir akçe ile alınabilen miktarları verilerek yetinilmiştir. Bu maddeler şunlardır: Cevher-i sâf (56-60 kıyye),¹⁹⁵ gök çayır (3200 dirhem),¹⁹⁶ Hınna/kına (26-50 dirhem), (12-16 vakıyye),¹⁹⁷ Selanik kınası (40 dirhem),¹⁹⁸ kil (120-200 dirhem),¹⁹⁹ kil-i Aydın

¹⁸⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 12, 37, 21

¹⁸⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 21, 24, 38

¹⁸⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 3, 39, 41

¹⁸⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 22

¹⁹⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 28

¹⁹¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 2, 7, 19, 20, 21, 32, 42, 43

¹⁹² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 12

¹⁹³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 11, 14, 18, 25, 40, 42,

¹⁹⁴ Kış için kurutulmuş ot yığını (Kütükoğlu, 1983: 357).

¹⁹⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 29

¹⁹⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 45

¹⁹⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 14, 17, 32, 36, 37, 41, 42, 50

¹⁹⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 37

¹⁹⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 16, 20, 28

(200 dirhem),²⁰⁰ kil-i Kütahya (100-175 dirhem),²⁰¹ kettân-ı Mısır (48-62 vakıyye),²⁰² koza (13 vakıyye),²⁰³ yonca (4-5 vakıyye),²⁰⁴ yonca otluğu (1,5 vakıyye, 1200-2000 dirhem)²⁰⁵ ve saman (3-4 kalbur, 1300 dirhem).²⁰⁶ Bazı mallar ise niteliği belirtilerek fiyatlandırılmıştır. Bu maddeler de şunlardır: Katır ve at semer ağacının a'lâsı 35 akçe, a'lâ 600 dirhem uzun semer keçesi 20 akçe, 300 dirhem gelen semer keçesi 10 akçe, 150 dirhem gelen semer keçesi 5 akçe, yaş olmayıp kuru, 100 dirhem ve iyi pişmiş pıtraksız olan semer keçesi 5 akçe, bir demet semer sazı 3 akçe,²⁰⁷ beş kulaç urgan 6 akçe,²⁰⁸ bu yerde işlenen nal ayak 5 akçe, at nalının giyimi/beheri 24 akçe, altışar mıhlık merkep nalının giyimi 12 akçe, çivi biri birlik 16 akçe, çivi ikisi birlik 14 akçe, dördü birlik 12 akçe, on ikisi birlik 10 akçe, keçi ayak naliye 1 akçe, ulu ayak 3 akçe, na'le-i çizme maa mehmuz 6 akçedir.²⁰⁹

Bunlar yanında 1602 yılında haffâfâna ve 1606 yılında papuçculara ve başmakçılara verilen narhlar bulunmaktadır. Verilen bu narhlara göre, tâl ulu ayak 50 akçe, rüzgar ulusu merdâne başmak 45 akçe, zergerdan merdâne başmak 42 akçe, orta ayak merdâne başmak 42 akçe, sipahi babucu dahi köselesi a'lâdan olucak bu minval üzeredir, yeniçeri babucu dahi a'lâdan olursa bu uslûb üzeredir, zenne ulu ayak başmak 40 akçe, zenne orta başmak 38 akçe,²¹⁰ alaca başmak üç yaşında kebîr ola 11 akçe, alaca başmak on yaşında kebîr ola 20 akçe, ulu ayak gayet a'lâ ola zenne başmak 50 akçe evâsıt 45 akçe, alaca babuç dört yaşında kebîr ola 14 akçe, orta ayak babuç beş akçe, ulu ayak saray babucu gayet ala ola 65 akçe, evâsıt ola 55 akçe ednâ ola 45 akçe, ulu ayak kurd ağzı babucu döşemesi kösele ola 56 akçe, ulu ayak yeniçeri babucu kırmızı gayet a'lâ ola 60 akçedir.²¹¹ Belirtilen bu fiyatlar ustaların ittifakı ile verilmiştir.

IV-Manisa Narh Defterindeki Gıda Maddelerinin Bazı Şehirlerle Karşılaştırılması

Manisa ile ilgili narh kayıtlarının diğer şehirlerle karşılaştırılması, benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. Bunun için aşağıdaki ilk başlık altında Manisa çarşısında satılan gıda maddeleri fiyatları ile İstanbul piyasasındaki malların fiyatları karşılaştırılmıştır. İkinci alt başlıkta ise

²⁰⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 40

²⁰¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10, 13, 19, 40, 22, 32, 41, 44

²⁰² Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s.17, 18, 38

²⁰³ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 20

²⁰⁴ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 17, 40, 45

²⁰⁵ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 48, 49

²⁰⁶ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 10, 20, 44

²⁰⁷ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 46, 47, 41

²⁰⁸ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 48

²⁰⁹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 24, 32, 46

²¹⁰ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 15

²¹¹ Manisa Şer'iyye Sicili No: 13, s. 47

Manisa dışındaki bazı Osmanlı şehirlerine ait narh kayıtlarındaki gıda maddelerinin neler olduğu gösterilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise diğer şehirlere ait narh defterinde mevcut olup Manisa piyasasında bulunmayan malların neler olduğu gösterilmiş ve bunlar birbiri ile karşılaştırılmıştır.

1-Manisa ve İstanbul Piyasasındaki Fiyatların Karşılaştırılması

Manisa ve İstanbul piyasasındaki fiyatların karşılaştırması için Manisa'ya ait narh defterindeki 1600-1602 yılına ait fiyatlar ile Kütükoğlu'nun 1009/1600 yılına ait İstanbul narh defterindeki fiyatlar kullanılmıştır (Kütükoğlu, 1978: 22-29). Karşılaştırma için isimleri aynı olan maddeler ile aynı ölçü birimleriyle verilenler seçilmiştir. Manisa piyasasındaki malların daha çok dirhem cinsinden İstanbul'dakilerin ise vakıyye ve kile cinsinden verildiği görülmektedir. Bu farklılık sebebiyle çok fazla gıda maddesinde karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Karşılaştırma yapmaya imkan veren gıda maddeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-1 Manisa (1600-1602) ve İstanbul Piyasasındaki (1600) Bazı Maddelerin Fiyatları

İstanbul Piyasası (1600 Yılı)			Manisa Piyasası	
Malın Cinsi	Birimi	Fiyatı (Mukîm)	1600 (Fiyatı)	1602 (Fiyatı)
Ekmek	Akçe	200 Dirhem		275-325 Dirhem
Kaynak Sabunu	Vakıyye	18 Akçe	44 Akçe	
Badem	Vakıyye	20 Akçe		40-44 Akçe
Asel	Vakıyye	13 Akçe		20 Akçe
Zeyt Yağı	Vakıyye	17 Akçe		24-38 Akçe
Şir-i Revgan	Vakıyye	16 Akçe		40 Akçe
Şeftali	Akçe	200 Dirhem		200 Dirhem
Karpuz	Akçe	1200 Dirhem		1600 Dirhem
Kavun	Akçe	1000		600-1200 Dirhem
Badıncan	Akçe	16 Adet		20 Adet
Kabak	Akçe	550 Dirhem		800 Dirhem
İspanak	Akçe	500 Dirhem		500 Dirhem
Havuç	Akçe	500 Dirhem		500 Dirhem

Kaynak: (Kütükoğlu, 1978: 22-29) ve 13 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili.

Tabloda, 13 kalem mal ile ilgili fiyatlar verilmiştir. Tablodaki verilere göre sebze ve meyve fiyatlarının her iki şehirde birbirine yakın seviyede olduğu görülmektedir. Diğer mallara gelince, bunların Manisa'daki fiyatları İstanbul'a göre yüksektir. Şir-i revgan, asel, badem ve kaynak sabunu gibi maddelerin İstanbul piyasasındaki fiyatlarının Manisa'ya göre düşük olmasının nedeni İstanbul'a çok değişik kaynaklardan bol miktarda mal arz edilmesi ile ilgili olmalıdır (Bilgin, 2003: 115-119; Martran, 1990:167-189). Yine mide kent olarak adlandırılan İstanbul, her türden iâşe kaynağını kendisine çekmekte ve

kentte bir arz fazlası oluşmaktadır. Bu durum da fiyatların nispeten düşük olmasında etkili olmalıdır.

2-Manisa, İstanbul, İstanbul/Üsküdar, Balıkesir, Bursa ve Tekirdağ'a Ait Narh Defterlerinde İsmi Geçen Gıda Maddeleri

Manisa'ya ait narh bilgilerinin tek başına bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Narhlarda yer alan bilgilerin diğer şehirlere ait olanlarla kıyaslanması gerekmektedir. Bunun için 13 numaralı Manisa şer'iyye sicilindeki (1599-1609) bilgiler ile Kütükoğlu'nun, İstanbul, İstanbul/Üsküdar, Bursa, Balıkesir ve Tekirdağ'daki mal ve hizmetler için hazırladığı 1600 ve 1624 tarihli narh defterlerindeki kayıtlar kullanılmıştır. Bu kıyaslamanın yapılabilmesi için öncelikle bu şehirlerin piyasasında satılan gıda maddelerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Aşağıda, şehirlere göre bu gıda maddelerinin neler olduğu gösterilmiştir.

Manisa (1599-1609): Balık (deniz), balık (kefal), balık (Gediz), balık (kızılca kanatlı), balık (Simav Gölü), balık (Yalı Gölü), balık (sazan), köfter, lahm-ı bakar, lahm-ı karasığır, lahm-ı camus, lahm-ı erkek, lahm-ı karabaş koyunu, lahm-ı ganem, lahm-ı Karaman koyunu, lahm-ı kâv/öküz, lahm-ı keçi, lahm-ı kuzu, lahm-ı oğlak, lahm-ı susığırı, koyun ciğeri, koyun başı ciğer maa paça, pişmiş koyun başı, ciğer, guş-ı/kulak ganem ve kuzu, kuzu ciğeri, arpa, buğday, burçak, leblebi, mercimek, İzmir mısırı, nohut, pirinç, pirinç-i Mısır, pirinç yerli, pirinç-i beledî, pirinç-i Manisa, Arab böreği, bazârî börek, kabak böreği, yağlı çörek ve yağlı poğaç, saraylı çöreği, bakkal ekmeği, ekmek-i bazârî, has ekmek, ekmek/nân/hubz, françile, halka, halka sade, halka yağlı, halka yağsız, kirde, simit, poğaç, yağsız kirde, nişasta, hurde halka simit, saraylı simit, İstanbul simidi, simid-i kandil-i çörek, un/dakîk, dakîk-i kapan, asel, asel-i musaffâ, asel-i sâfi, asel helvası, bademli helva beyaz, helva-i bademî, helva renkli, kadayıf, kadayıf battal, palude, şerbet maa selc, şerbet, şerbet eyüce, susam helvası, tahan maa pekmez, üzüm helvası, zülûbiye, bakla, yaş bakla, gök bakla, kuru bakla, bakla-i taze, börülce, akça börülce, çükünder turşuluk, çükünder, havuç, havuç yerli, hıyar, hıyar-ı karye-i Boz, köy hıyarı, hıyar-ı bağât, hıyar-ı bahçe, hıyar şehirli, ıspanak, kabak, dolma kabağı, taze kabak, gök kabak, yumru kabak, lahana, marul, badıncan, soğan, kuru soğan, soğan kesilmiş saplı, basal/soğan yaş taze yapraksız, yaş soğan, gök soğan, şalgam, şalgam-ı Manisa, şalgam-ı menemen, turp, sarma yaprağı, badem, badem içi, ceviz, ceviz-i Rûmî, ceviz-i taze, elma, elma-i bâdkânî, elma-i bazergânî, ekşi elma, kızıl elma, kuru elma, meslimî? elma, elma-i Nif, elma-i şirin, tatlı elma, emrud, Abbâsî emrud, akça emrud, Amasya emrud, emrud-ı ham, emrud hoşablık, emrud kurusu, emrud kakı, kış emrudu, emrud-ı üleş?, emrud taze, enar, beneklü enar, ekşi enar, erik, gök erik, kuru erik, siyah erik, fındık, fıstık, vişne, iğde, iğde sultânî, incir, incir kuru, lob inciri, incir sarı, incir sarıca, yaş incir, taze incir, karpuz, kavun, kestane, kestane çiğ, kestane ham, kestane kavrulmuş, kestane kebab, kestane pişmiş, suda pişmiş kestane, kestane Soma, kızılıcık, kızılıcık kurusu, küren içi, kiraz, koruk, muşmula, şeftali, turunç, narenc, ünnab, üzüm/engür, engür-i Alaşehir, aveng üzümü, Beğlerce üzümü,

Belen ve Marmara üzümü, kara üzüm, siyah üzüm taze, kızıl üzüm, kuru kızıl üzüm, razaki üzüm, yaş üzüm, taze üzüm, turfanda üzüm, zerdali hoşablık, zerdali kuru, zeytin dövülmüş, bezîr yağı, iç yağı, kuyruk yağı, kuyruk, şem', yağ mumu, iç yağından mum, sabun, sabun-ı iciklü?, sabun-ı kaynak, sabun-ı Manisa, sabun-ı Urla, sabun Burunâbâd'dan gelen, şirugan, tuz/milh, zeytin, zeytin yağı, Çullu peyniri, deri peyniri, Eğriboz peyniri, keçi peyniri, keçi peyniri tuluma basılan, keçi peyniri taze, peynir-i ganem, koyun peyniri taze, lor peyniri, taze lor, lor peyniri kurusu, mahlût peynir, Manisa Dağı peyniri, Midilli peyniri, Midilli peyniri yaş, peynir, peynir-i Rumeli, peynir-i Rumeli tulum, sığır peyniri, karasığır peyniri, Tekeili peyniri, yaş peynir, sâdeyağ, sâde yağ sızmış, revgan-ı sâde gayr-i rafine, yoğurt ve yumurta.

İstanbul (1600): Ekmek, beyaz ekmek, çakıl ekmeği, yağlı kâhî, yağlı çörek, nohudlu yağsız çörek, halka simid, peksimet, Zağra buğdayı, Golos ve Tekirdağ buğdayları, aş buğdayı, keyyâle, Bursa unu, Mihaliç unu, Varna unu, diğer unlar, tavuk, koyun eti, sığır eti, ciğer (kasabda) yağıyla, mum sızmamış (kasabda), mum yağı işlenmiş (mumcuda), Anadolu koyunu kuyruğu, sızmış kuyruk yağı, mükerrer şeker, mısır, reşid, pirinç, Dimyat pirinci, mercimek, Mısır keteni, hınna, nohud, Mısır nohudu, böğrölce, şa'riye, arpa, otluk, alef, saman, darı, burçak, sultânî bakla, Karaboğa ve Ahyolu baklası, Trablus sabunu, frengî sabun, kaynak sabunu, Urla sabunu, siyah sabun, badem, kayısı, zerdali, siyah Amasya eriği, Iccas? eriği, siyah Karadeniz eriği, tatlı pesdil, ekşi pesdil, fındık, fıstık içi, asel, Kefe yağı, Azak yağı, zeyt yağı, şirevgan, bezir yağı, revgan-ı mâhî, nişasta, kuru kızılıçık, kuru vişne, kızıl üzüm, kiraz kurusu, kara üzüm, Nazilli inciri, lop incir, sarıca incir, Midilli ve Boğaz inciri, Ürgüb armudu, Armud kakı, Beğlerce ve çeklerce üzümü, keçi boynuzu, istefidyeye, iğde, köfter, dil peyniri, tulum peyniri, Anadolu peyniri, Midilli peyniri, tuz, Aydınçık zeytini, Midilli zeytini, hasır zeytini, leblebi, İznik ve Samsun soğanı, Erdek ve Tekirdağ soğanı, Arpacık soğanı, pekmez akîdesi (ağda), pekmez, Eğriboz nardenki alâ, Karadeniz nardenki, sirke limon suyu, sarımsak, ceviz, ceviz içi, kemnon, hardal, torba yoğurdu, kepçe-durur yoğurdu, kepçe durmaz yoğurdu, çanak yoğurdu (kışın, baharda), süt (kışın, baharda), kaymak (sâfi), döğülmüş sumak, beğ armudu, ekşi elma, Sinop elması, miskî elma, beyaz lop inciri, siyah incir, parmak inciri, bağ üzümü, şeftali, üvez, ayva, kavun, karpuz, frenk kavunu, badıncan, lahana, kabak, ıspanak, pazı, marul, turp, şalgam, pancar, havuç, pırasa, Ada sarımsağı, ekşi Bursa elması, Bursa kestanesi alâ, Bursa'nın Cân Köyü elması, Bursa'nın hurde kestanesi, Karadeniz kestanesi, İzmir kestanesi, yumurta, nâr-ı melisî, kaba nar ve ceviz-i hindî (Kütükoğlu, 1978: 22-29).

Üsküdar/İstanbul (1624): Ekmek, yağlı çörek, yağsız çörek, halka simit, lokma, kâhî, börek, buğday, un, arpa, darı, lahm-ı ganem, lahm-ı sığır, lahm-ı bakar, yahni-i ganem, yahni-i bakar, kebab, pirinç, mercimek, nohut, bakla, Mısır şa'riyesi, Bolu şa'riyesi, nişasta, sade yağı, zeytinyağı, donyağı süzölmüş, şirugan yağı, bezir, tuz, kahve kalb, kahve fındık, bal, şeker, leben-i

hâlis, sirke, tulum peyniri, kaşkaval peyniri, Sinob elması, miskî elma, melisî elma, kaba enar, Bursa kestanesi, Karadeniz kestanesi, emrud, ayva, badem, ceviz, limon, âb-ı limon, siyah üzüm, Beğlerce üzümü, Midilli inciri, Nazilli inciri, şalgam, köfter, Trablus sabunu, Urla sabunu ve mum (Kütükoğlu, 1984: 126-128).

Balıkesir (1624): Hubz, börek-i yağlı, börek, çörek-i ekmek-i sisamli, yağlı sisamli çörek, hınta, şair, lahm-ı ganem, lahm-ı keçi, lahm-ı bakar, lahm-ı camus, sadeyağı, şirugan, revgan-ı ham-ı koyun ve keçi, pirinç, asel, zeyt, helva-i beyaz sisamli, pekmez, tuz-ı pâre, tuz-ı hurde, Bursa kestanesi, siyah üzüm, kırmızı razaki, incir dane, incir dizi, döngel, afyon, sabun-ı şehir, sabun-ı Arabî, sabun-ı harç, revgan-ı sabun, şem'-i asel, şem'-i revgan ve kettan-ı Simav (Kütükoğlu, 1984:131-132).

Bursa(1624): Buğday, arpa, alef, nohut, mercimek, bakla, ekmek, çörek, halka çörek-i Halebi, Boğaç, datlı, Arap çöreği, et böreği, kirde, pirinç-i Mısır, pirinç-i yerli, mercimek, nohut, bulgur, aş buğdayı, revgan-ı sade, asel, kızıl üzüm, siyah üzüm, incir, badem, ağda, pekmez, nişasta, emrud kurusu, kaşkaval peyniri, Karaman peyniri, şirugan, revgan-ı zeyt, revgan-ı bezir, erik kurusu, erik pesdili, sirke, ceviz köfteri, zeytin, fındık, fıstık, çömlek yoğurdu, torba yoğurdu, köpük tuzu, yoğurt tarhanası, koz içi, lahm-ı ganem, lahm-ı keçi, lahm-ı bakar, lahm-ı camus, içyağı, kuyruk, sızmış içyağı, sığır işkembesi, karasığır baş ve ayağıyla, susığır ayağıyla, sazan balığı, Tuna balığı, yayın balığı, badem helvası, ceviz helvası, sabunî helva, yaş üzüm, sağ enar, enarın çürüğü, Bursa kestanesi, misk elması, câna-göynü elması, kızıl elma, Bosna elması, ekşi elma, muşmula, ebese armudu, çükünder, karpuz, kavun, soğan, sarımsak, turp ve lahana (Kütükoğlu, 1984: 137-140).

Tekirdağ (1624): Ekmek, lahm-ı ganem, lahm-ı keçi, lahm-ı inek, lahm-ı öküz, revgan-ı sade, tuzlu yağ, şirugan, bezir, zeytyağı, asel-i Malkara, asel-i Rumeli, pirinç, sığır pasdırması, sucuk, koyun pasdırması, yağmumu, balmumu dökülmüş, kaynak sabunu, fena sabun, milh, mercimek, bakla, nohut, bürülce, hınna, kelter üzümü, küb üzümü, Beğlerce üzümü, saruca incir, Edirne dizisi (incir), iğde, lob inciri, Aydın dizisi (incir), köfter, harub, fındık, fıstık, Bursa kestanesi, hurde kestane, tulum peyniri, kaşkaval peyniri, soğan, kese yoğurdu, ceviz, badem, zerdali kurusu, emrud kurusu, erik kurusu, sirke, tatlı pesdil, ekşi pesdil, lahana, nişasta, pekmez, tarhana, bulgur, aşlık buğday, yumurta, zeytin Erdek, ısfanak tohumu, şalgam, turp, muşmula, aveng üzümü, leblebi, sarımsak, lakerda balığı, kolyoz balığı, havyar, sükker ve afyon (Kütükoğlu, 1984: 169-172).

Yukarıdaki listelerden de anlaşılacağı üzere Manisa piyasasında satılan pek çok malın diğer şehirlerde satılmakta ve tüketilmekte olduğu görülmektedir. Piyasadaki ürün çeşitliği açısından İstanbul diğer şehirlerle kıyas kabul etmeyecek derecede zengindir. Listelerin gösterdiği bir diğer gerçek, bütün şehirler bazı ürünleri belli yörelerden ve şehirlerden tedarik etmektedir. Yine İstanbul dışındaki şehirler ihtiyaçlarını öncelikle kendi yörelerinden,

çevresindeki kasaba ve şehirlerden daha sonra kendilerine uzak olan yerlerden tedarik etmişlerdir.

3-İstanbul, Üsküdar, Bursa, Balıkesir ve Tekirdağ Narh Defterlerinde Zikri Geçip, Manisa Narh Defterinde İsmi Geçmeyen Gıda maddeleri

Yukarıda her şehir için ayrı ayrı verilen listeler incelendiğinde bazı gıda maddelerinin aynı bazılarının ise farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılık da çok normaldir. Çünkü her şehir ihtiyacını öncelikle kendi şehriden ve yakın çevresinde üretilen ürünlerden karşılama düşüncesindedir. Yukarıda bütünü görmek için her şehirde tüketilen gıda maddelerinin tamamının ismi verilmişti. Aşağıda ise diğer şehirlerin piyasasında bulunup Manisa piyasasında bulunmayan gıda maddelerinin isimleri verilmiştir. Bu maddeleri şehirlere göre şu şekilde belirtmek mümkündür.

İstanbul: Beyaz ekmek, çakıl ekmeği, yağlı kâhî, nohudlu yağsız çörek, peksimet, Zağra buğdayı, Golos ve Tekirdağ buğdayları, aş buğdayı, keyyâle, Bursa unu, Mihaliç unu, Varna unu, diğer unlar, tavuk, mum sızmamış (kasabda), mum yağı işlenmiş (mumcuda), Anadolu koyunu kuyruğu, sızmış kuyruk yağı, şeker, mısır, reşid, Dimyat pirinci, mercimek, Mısır keteni, Mısır nohudu, şa'riye, alef, Trablus sabunu, frengî sabun, siyah sabun, kayısı, siyah Amasya eriği, Iccas? eriği, siyah Karadeniz eriği, tatlı pesdil, ekşi pesdil, Kefe yağı, Azak yağı, revgan-ı mâhî, kuru kızılçık, kuru vişne, Nazilli inciri, Midilli ve Boğaz inciri, Ürgüb armudu, Beğlerce ve çeklerce üzümü, keçi boynuzu, istefidyeye, dil peyniri, Anadolu peyniri, Aydınçık zeytini, Midilli zeytini, hasır zeytini, İznik ve Samsun soğanı, Erdek ve Tekirdağ soğanı, Arpacık soğanı, pekmez akîdesi (ağda), Eğriboz nardenki alâ, Karadeniz nardenki, sirke, limon suyu, sarımsak, kemnon, hardal, torba yoğurdu, kepçe-durur yoğurdu, kepçe durmaz yoğurdu, çanak yoğurdu (kışın, baharda), süt (kışın, baharda), kaymak (sâfi), döğülmüş sumak, beğ armudu, Sinop elması, miskî elma, beyaz lop inciri, parmak inciri, bağ üzümü, üvez, ayva, frenk kavunu, pazı, pırasa, Ada sarımsağı, ekşi Bursa elması, Bursa kestanesi alâ, Bursa'nın Cân Köyü elması, Bursa'nın hurde kestanesi, Karadeniz kestanesi, İzmir kestanesi, nâr-ı melisî, kaba nar ve ceviz-i hindî.

Üsküdar/İstanbul: Lokma, kâhî, darı, yahni-i ganem, yahni-i bakar, kebab, Bolu şa'riyesi, donyağı süzölmüş, kahve kalb, kahve fındık, leben-i hâlis, sirke, kaşkaval peyniri, Sinob elması, miskî elma, melisî elma, kaba enar, Bursa kestanesi, Karadeniz kestanesi, ayva, limon, âb-ı limon, Midilli inciri ve Nazilli inciri.

Balıkesir: Çörek-i ekmek-i sisamlı, yağlı sisamlı çörek, revgan-ı ham-ı koyun ve keçi, tuz-ı pâre, tuz-ı hurde, Bursa kestanesi, kırmızı razakî, incir dane, incir dizi, afyon, sabun-ı şehir, sabun-ı Arabî, sabun-ı harç ve revgan-ı sabun.

Bursa: Alef, halka çörek-i Halebî, datlı, Arap çöreği, et böreği, bulgur, aş buğdayı, ağda, kaşkaval peyniri, Karaman peyniri, erik pesdili, sirke, ceviz

köfteri, çömlek yoğurdu, torba yoğurdu, köpük tuzu, yoğurt tarhanası, koz içi, sığır işkembesi, karasığır baş ayağıyla, susıgırı ayağıyla, Tuna balığı, yayın balığı, ceviz helvası, sabunî helva, sağ enar, enarın çürüğü, Bursa kestanesi, misk elması, câna-göynü elması, Bosna elması, ebese armudu ve sarımsak.

Tekirdağ: Tuzlu yağ, asel-i Malkara, asel-i Rumeli, sığır pasdırması, sucuk, koyun pasdırması, balmumu dökülmüş, fena sabun, kelter üzümü, küb üzümü, Edirne dizisi (incir), Aydın dizisi (incir), Bursa kestanesi, hurde kestone, kaşkaval peyniri, kese yoğurdu, sirke, tatlı pesdil, ekşi pesdil, tarhana, bulgur, aşlık buğday, ısfanak tohumu, lakerda balığı, kolyoz balığı, havyar, sükker ve afyon.

Yukarıdaki listeler farklılığın sadece Manisa piyasası ile sınırlı olmadığını diğer şehirler arasında da bazı farklılıkların olduğunu göstermektedir. Manisa ile diğer şehirlerdeki gıdalar karşılaştırıldığında en büyük farkın İstanbul ile olduğu görülmektedir. Yukarıda zikredilen maddeler arasında sabun da bulunmaktadır. Sabun narhı narh defterlerinde gıda ürünleri içerisinde zikredildiğinden bu listelere dahil edilmiştir.

Sonuç

Manisa pazarlarında satılan malların çeşitleri ile fiyatlarını gösteren narh defterinin yazıldığı yıllarda (1599-1609), Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir sıkıntı içerisinde idi. Doğuda Safevilerle ve Batıda Habsburglarla yapılan savaşlar Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik yapısında derin yaralar açmıştır. Suriye, Lübnan ve Anadolu'nun değişik yerlerinde Celalilerin çıkardığı İsyanlar sebebiyle asayişsizlik ve karmaşa hüküm sürmekteydi. Bu karmaşa ve isyanlar sebebi ile halk yerinden yurdundan ayrılmış ve zirai faaliyetler sekteye uğramıştı. Bu sebeplerden dolayı 1603-1607 yılları arası dönem Osmanlı tarihinde "büyük kaçgunluk" olarak adlandırılmıştır (Akdağ, 1995: 455-499).

Yaşanan bu siyasi ve sosyal olayların piyasaları etkilememesi mümkün değildi. Narh defterindeki fiyatlar incelendiğinde buğday ve ekmek fiyatlarında bir artışın olduğu görülmektedir. Buğday fiyatlarındaki en önemli artış 1604-1605 yılları arasında yaşanmıştır. 1604 yılının Mart ayında buğdayın kilesi 300 akçe civarında iken bu rakam 1605 yılı martında 550 akçeye ulaşmıştır. Buğdaydaki bu fiyat artışı un ve dolayısı ile ekmek fiyatlarının da yükselmesine yol açmıştır. 1605 yılı Temmuzunda ise buğdayın kilesi 250 akçeye ve 1606 Ağustosunda ise 180-200 akçe seviyesine inmiştir. Bu yıllar arasında buğdayın ölçüğü de 10-12 akçeden 45 akçeye çıkmıştır. Bir narh kaydında ekmekçiler, pazara buğday gelmediğini, gelenin de 300 akçeye satıldığını belirterek zarara uğramamaları için yeni fiyat ayarlaması talebinde bulunmuşlardır. Narh defterinde buğday, un ve ekmek dışındaki diğer malların fiyatlarında anormal artışların olmadığı görülmektedir.

Defterdeki kayıtlar dört asır önce Manisalıların neler tükettiğini ortaya koymaktadır. Manisa pazarında yerli ürünler yanında dışarıdan gelen bazı mallar da satılmaktadır. Bunlar arasında, Simav Gölü balığı, Mısır pirinci,

Menemen şalgamı, Amasya armudu, Soma kestanesi, Alaşehir üzümü, Belen ve Marmara üzümü, Urla sabunu, Burunâbâd/Bornova sabunu, Eğriboz peyniri, Midilli peyniri, Rumeli peyniri, Rumeli tulum peyniri ve Tekeili peyniri, Selanik kınası, Aydın kili, Kütahya kili ve Mısır keteni yer almaktadır. Bunlar yanında Manisa'nın kendi ismini taşıyan ve çevresindeki köy ve çiftliklerin adı ile anılan ürünler de bulunmaktadır. Bunlar arasında yerli pirinç, beledi pirinç ve Manisa pirinci şeklinde zikri geçen pirinç, Gediz balığı, yerli havuç, Bozköy hıyarı, Manisa şalgamı, Manisa sabunu, Çullu peyniri ve Manisa Dağı peyniri yer almaktadır. Manisa pazarında satılan Manisa kökenli ürünlerin sayısı şüphesiz bu zikrettiğimiz kadar değildir. Manisa isminin geçmediği daha pek çok ürün Manisa'da üretiliyor ve tüketiliyor olmalıdır. En çok narh verilen ürünlerden biri üzümdür. Üzüm kuru ve yaş olarak yendiği gibi helvası yapılarak da tüketilmektedir.

Narh defterinde gıda maddelerinin fiyatları kile, kile-i Manisa (75 kg), kile-i İstanbul (25,656 kg), ölçek (5,128 kg), şinik (0,5 kile), vakıyye (1,2828 kg), vakıyye-i İstanbul, vakıyye-i Manisa/Saruhan ve dirhem (3,25 gr) gibi ölçü birimleri ile verilmiştir (Hinz, 1983:1-82; Günergun, 1992: 297-316; Emecen, 1989: 242; Koç, 2000: 541-546).

Manisa mal piyasası, yukarıda zikrettiğimiz şehirlerle kıyaslandığında çeşit açısından İstanbul piyasası hariç diğerlerinden pek de geri değildir. Ürün çeşitliliği en fazla İstanbul'da görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus, günümüzde tüketilen bazı gıda maddelerinin ismine narh listelerinde rastlanmamasıdır. Bu ürünler içerisinde domates, biber, patates, karnabahar, bamyaya, bezelye ve mantar yer almamaktadır. Bu ürünler içinde domates ve patates Amerika'nın keşfinden sonra Eski Dünyanın yeni tanıdığı ürünlerdir.

KAYNAKLAR

AKDAĞ, Mustafa (1995), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, Cem Yayınevi, İstanbul.

AYDÜZ, Davut, (1994), *İslam İktisadında Narh*, Işık yayınları, İzmir.

AYDÜZ, Davut, (2000), "Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması", *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum*, S. 32, Nisan-Mayıs 2000, s. 74-81.

BİLGİN, Arif (2003), "Matbah-ı Âmire", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, s. 115-119

BİLGİN, Arif (2007), "Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası (1642-1708)", *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, s. 155-191.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 26. Baskı, Ankara.

EMECEN, M. Feridun, (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara.

GÜNERGUN, Feza, (1992), "Introduction of The Metric System to the Ottoman State", *Transfer of Modern Science&Technology to The Müslim World*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1992, s. 297-316

İLGÜREL, Mücteba (2004), "1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir'e Ait Narh Düzenlemeleri", *Osmanlı Araştırmaları, Prof Dr. Nejat Göyünç'e Armağan-2*, C. XXIII, İstanbul, s. 11-21.

KALLEK, Cengiz, (1997), *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul.

KALLEK, Cengiz (2006), "Narh", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s. 387-389.

KOÇ, Yunus, (2000), "Zirai Tarih Araştırmalarında Ölçü Tartı Birimleri Sorunu: Bursa Müdü Örneği", Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleri İle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, *Bildiriler*, (Haz: Alâaddin Aköz-Bayram Ürekli-Ruhi Özcan), Konya, 541-546.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, (1978), "1009 (1600) Tarihli Narh Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 1978, s. 1-85.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, (1983), Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Kitabevi, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat (1984), "1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", *Tarih Dergisi*, S. 34, s. 123-182.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, (2006), "Narh", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s. 390-391.

MARTRAN, Robert (1990), *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. I, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

ÖZTÜRK, Said (2002), "Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 850-860.

ÖZRÜRK, Said (2002), "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s.781-790.

ÖZTÜRK, Temel (2002), "Osmanlılarda Narh Sistemi", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, s. 861-871.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1964), "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Raici", *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, C. I, S. 2, Temmuz 1964, s. 227-233.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1989), "Akçe", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s. 225-227.

SAMİ, Şemseddin (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, Der-Saadet.

PAKALIN, M. Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul.

TABAKOĞLU, Ahmet (2000), *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkçe Sözlük Cilt 2 (1988), Türk Dil Kurumu, Ankara.

YÜCEL, Yaşar (1992), *Es'âr Defteri (1640 Tarihli)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

EKLER²¹²

Ek-1 Hububat ve Bakliyat Narhları

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Arpa/Şair	Ölçek	10-14									
Şair Yabandan Getüren	Ölçek		21		5-6	13-20	20	16-32	8-22		
Şa'ir Mahlût bâ-Çeltük	Ölçek						18				
Buğday	Kile	190					300-450	550	180-250		
Buğday	Ölçek				10-14			45	20-24		
Buğday A'lâ	Kile				80						
Buğday Evsat	Kile				75						
Buğday Ednâ	Kile				60						
Burçak	Ölçek						10				
Leblebi	Dirhem	60-70		100		70	40-60	60	60	40	
Leblebi Kavurucu	Dirhem			100-125							
Leblebi Bakkal	Dirhem				110				30		
Leblebi Satıcı	Dirhem								35		
Mercimek	Dirhem	100		150	125			80-90	80		
Mercimek Bakkalân	Dirhem				150						
Mısır Mercimek	Dirhem					100-125					
İzmir Mısırlı	Dirhem						68				
Nohut	Dirhem	125		206	250	125-200	70-100	70-100			

²¹² Çalışmaya ek olarak verilen tablolardaki veriler 13 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicilindeki narh kayıtlarına göre oluşturulmuştur. Defterde bazı ürünler için bir yılda birkaç defa narh verildiği olmuştur. Hatta bazen bu narhların sayısı yediye ve sekize ulaşabilmektedir. Bu durum bu verilerin tamamının tabloya yansıtılmasını güçleştirmektedir. Bu sebepten bir ürün için bir yıl içerisinde verilen en alt ve en üst narh tabloya yansıtılmıştır.

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Kuru Nohut	Dirhem						75		120		
Mısır	Dirhem			35							
Pirinç	Dirhem					56-66				60	
Pirinç Getürücü	Dirhem					54					
Pirinç Dükkan	Vakıyye										7-12
Pirinç Getürücü	Vakıyye										9-10
Pirinç	Ölçek						58-72	64-66			100
Pirinç Dükkan	Keyl-i İstanbul						63				70
Pirinç Getürücü	Keyl-i İstanbul										80
Pirinç-i Mısır	Ölçek Manisa	56	60-64								
Pirinç-i Mısır Getürücü	Ölçek	54					58-60	70	66		
Pirinç-i Mısır	Ölçek		60		72-76						
Pirinç-i Mısır	Kile-i Manisa				60-68						
Mısır Pirinci	Kile						60				
Pirinç Yerli/Pirinç-i Bu Diyâr/Pirinç-i Beledî	Ölçek	50	54	50-66	56-60	50-53	56-76	54-68	60		
Pirinç Yerli	Keyl-i Manisa				64						
Pirinç Yerli Getürücü	Ölçek								58		
Susam	Dirhem								40		

Ek-2 Un ve Unlu Mamul Narhları

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Arabî Börek	Dirhem						40				
Bazârî Börek	Dirhem				175						
Börek	Dirhem	45-50									
Kabak Böreği Yumurtalı ve Peynirli	Dirhem	70									
Yağlı Çörek Yağlı Poğaç	Dirhem				175						
Sâde Yağlı Çörek	Dirhem						35				
Saraylı Çöreği Yağlı, A'lâ Beyaz Undan	Dirhem				125						
Bakkal Ekmeği	Dirhem				175						
Ekme-i Bazârî	Dirhem							100			
Ekme	Dirhem				14						
Has Ekme	Dirhem	160									
Ekme	Dirhem				275-325	175-225	90-125	70-135	125-170	130	
Francile	Dirhem				140						
Halka	Dirhem					120					
Halka Kebîr	Dirhem				200						
Halka Kebîr ve Poğaç	Dirhem										
Halka Sade/Sade Halka	Dirhem						60			70	
Halka	Dirhem						30-	35-	35-		

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Yağlı/ Yağlı Halka							40	65	55		
Yağlı Halka Gayet A'lâ	Dirhem							25			
Yağsız Halka	Dirhem							100	70- 110		
Kirde	Dirhem	88- 107			180- 210	120- 135	50- 70	70	70- 110		
Kirde ve Simit ve Halka ve Poğaçanın Herbiri	Dirhem	100			170- 180	100- 115	65				
Nişasta	Vakıyye	28- 20				16	24- 28	14	26- 30		
Nişasta	Dirhem					50					
Poğaçanın	Dirhem	100- 107			200					70	
Simit	Dirhem	80- 100	85		70- 193	120	40- 70	60- 70	70- 110		100- 110
Simid-i Kandil Çörek	Dirhem								40		
Yağlı Simit	Dirhem							75			
İstanbul Simidi	Dirhem				90						
Saraylı Simit Yağlı	Dirhem				130						
Saraylı ve Katmer Simit	Dirhem						60				
Hurde Halka Simit	Dirhem				100						
Hurde Halka Simit Yağlı	Dirhem				120- 125						

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Un/Dakîk	Ölçek	18-30	34	13	9-12	16-21	25-40	30-56	20-32	45	
Dakîk	Şinik				23						
Kapan-1 Dakîk/ Kapan Unu	Ölçek						20-55	32-44	32-34		

Ek-3 Meyve Narhları

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Badem	Vakıyye-i Manisa	48					48				
Badem	Vakıyye			48	40-44	36	36	40-44			
Badem İçi	Vakıyye						53				
Badem İçi	Dirhem								100/5,5		
Ceviz	Dirhem	100		1500/1	600	120-200	100	100	150		
Ceviz	Ölçek									20	
Ceviz A'lâ	Dirhem						100				
Ceviz Rûmî	Dirhem				125						
Ceviz Taze	-					150					
Elma	Dirhem				400			100	100-250		250
Elma A'lâ	Dirhem							225			
Bâdkânî Elma	Dirhem		80	175-200	125-250		80				
Elma Bâdkânî A'lâ	Dirhem							200			
Elma-i Bâzergânî	Dirhem				100						
Ekşi Elma	Dirhem	150-300			350		250-300	200-250	200		
Elma Göğeri	Dirhem				150						
Kızıl Elma	Dirhem			200-250	150-225		100				
Kuru Elma	Dirhem	200									
Meslimi? veya Müslimi? Elma	Dirhem			200			200				
Elma-i Nif	Dirhem						200-250				

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Elma-i Şirin	-				300						
Tatlı Elma Bakkal	Dirhem				250						
Tatlı Elma Getürücü	Dirhem				275						
Tatlı Elma	Dirhem						150-200		200		
Emrûd	Dirhem	250-500					300-400		500-800		
Abbasî Emrûd	Dirhem					400	500	500-700			
Akça Emrûd	Dirhem					250	200				
Amasya Emrûd	Dirhem				1000						
Çengi? Emrûd	Dirhem								600		
Emrûd-ı Ham	Dirhem						600				
Emrûd Hoşablık	Dirhem	175									
Emrûd Kurusu/Kakı	Dirhem			200		150		100	125		
Kış Emrûdu	Dirhem							300	100-130		
Emrûd-ı Üleş?	Dirhem						400				
Emrûd Taze	Dirhem							450			
Enâr	Dirhem					200					
Benekli Enâr	Dirhem			400							
Ekşi Enâr	Dirhem			500		600-800					
Erik	Dirhem	200-350					150-200	300-400	250-400		
Gök Erik	Dirhem								300		
Haşker Alû Kuru Erik	Dirhem	80									
Siyah Erik	Dirhem			80		200					
Fındık	Dirhem	35					30	30			
Fıstık	Dirhem	30					25				
Fişne (Vişne)	Vakıyye	14		22	20	78/1					
Vişne	Dirhem				130						
İğde	Dirhem		125	125	125		100				

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
İğde Sultânî	Dirhem			150							
İncir	Vakıyye		250								
İncir	Dirhem				350	100-150	100		150	80	
İncir Kuru	Dirhem						80				
Lop İnciri	Dirhem	125		175					70		
Sarı/Saruca İncir	Dirhem	175		175	125			60-70			
Yaş/Taze İncir	Dirhem					300	100-150	120-200	200-300		
Karpus(z)	Dirhem	600-1600			800-1600	800-1200	1000-1600	1000-1600	600-1200		
Karpus(z)	Vakıyye	3,5				2-32	2,5-12	1,5-3			
Karpus(z) Getürücü	Vakıyye/Dirhem	2,5/300									
Karpus(z) İptidâî Narhı	Dirhem				1600						
Kavun	Dirhem	400-1200			600	600-800	400-1200	400-1200	800-1000		
Kavun	Vakıyye	2				3-12	2	2			
Kavun Getürücü	Vakıyye	2									
Kavun İptidâî Narhı	Dirhem				1200						
Kestane	Dirhem	270		250	150	225-250	100-200	125	170	100	
Kestane Çiğ	Dirhem	200			200		200	35-200			
Kestane Ehl-i Dükkan	Dirhem							150			
Kestane Kavrulmuş	Dirhem				150	100-135	100	80			
Ketane Kebâb	Dirhem			150			70				
Ketane Pişmiş	Dirhem	150-300									
Ketane Matbu' (Hoş, Makbûl)	Dirhem	200									
Ketane Suda	Dirhem			250							
Ketane Pişmiş/Puhte	Dirhem				225	175-225	175	80-800			

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Kestane Soma	Dirhem					170					
Kızılıcak/ Küren	Dirhem					200		200- 250			
Kızılıcak Kurusu	Dirhem			100							
Küren İçi	Dirhem			30							
Kiras(z)	Dirhem	55- 100			175	150	40-75	50- 150	60- 250	80	125
Kiras(z) Getürücü	Dirhem								130- 150		
Koruk	Dirhem	400				250- 300	350		400		
Muşmula	Dirhem			175	75- 250	150		150			
Muşmula Getürücü	Dirhem							175			
Şeftalü	Dirhem				200	200- 250	125	120- 200	150		
Turunç/ Narenc	Adet	7			6	7-8	7		8		
Turunç/ Narenc Mukîm	Adet						6				
Narenc	Vakıyye						10				
Narenc Getürücü	Vakıyye						8				
Ünnab	Dirhem	500- 600						700	350		
Ünnab Siyah	Dirhem								200		
Üzüm/Engür	Dirhem					350	500- 75	250- 600	130/4 00	80	
Engür-i Alaşehir	Dirhem							150			
Aveng Üzümü	Dirhem	125		100- 300		150- 160	125	150	140		
Aveng Alaşehir Üzümü	Dirhem			150							
Beğlerce Üzümü	Dirhem						100				
Belen ve Marmara Üzümü	Dirhem						80				

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Ham Engür	Dirhem						300				
Kara/Siyah Üzüm	Dirhem	160		175	125-150	100-180	80-100	60-70			
Siyah Üzüm Taze	Dirhem							500			
Kızıl Üzüm	Dirhem	125				125		50			
Kırmızı A'lâ Üzüm	Dirhem						60				
Kuru Kızıl Üzüm	Dirhem						60				
Razaki üzüm	Dirhem			125	100		600	40			
Taze/Yaş Üzüm	Dirhem	150-800			700	200-500	125-600		300-500		
Turfanda Üzüm	Dirhem										
Zerdalü	Dirhem	200			100		60-250	150-250	125-200	50	125-150
Hoşablık Zerdalü/Zerdalü Kuru	Dirhem	50-70		80				50	60		
Zerdalü Taze	Dirhem	125-150			250						
Dövülmüş Zeytin	Dirhem			125							

Ek-4 Sebze Narhları

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Bakla	Dirhem	150	3000		300-1150	100-350	250	500		
Taze/Yaş/Gök Bakla	Dirhem	500		650		400-500	150-400	350-400	350	
Kuru Bakla	Dirhem			300						
Böğrülce	Dirhem		225	200	100-125			80	80	
Akça Böğrülce	Dirhem					100				
Çükünder (Turşuluk Pancar)	Dirhem			400-500		400				
Havuç	Dirhem			350-400		300-400				
Havuç Yerli	Dirhem				400					
Hıyar	Adet/Tane	6						10		
Hıyar Şehirde	Adet/Tane	6								

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Hıyar Bahçede	Adet/Tane	8-10				8		3		5
Hıyar Köyde	Adet/Tane	10-12								
Hıyar-ı Karye-i Boz	Adet/Tane									8
Hıyar Bağât	Adet									3
Hıyar	Dirhem						70			
Hıyar	Vakıyye			1-2						
Isb(p)anak	Dirhem	400		500-1600		600	600-1000	500	400	
Isb(p)anak	Vakıyye					3		2		
Kabak	Dirhem	800		800	600-1300	400-1000	800	800-1200		
Kabak	Vakıyye	2-4			3	2				
Dolma Kabağı	Adet			5						
Dolma Kabak	Dirhem									600
Kabak Gök/Taze	Dirhem			400			600-1000	400		
Yumru Kabak	Dirhem									800
Lahana A'lâ	Adet	1								
Lahana Vasat	Adet	2								
Lahana Ednâ	Adet	3								
Marul	Adet							12		
Badıncan (Patlıcan)	Adet	35		20	25-35	25-60	20-60	40		
Patlıcan Getürücü	Adet						60			
Patlıcan Dükkan-dâr	Adet						50			
Soğan	Dirhem	300-500	500	175-400	300-350	170-350	125-400	250-400		
Soğan	Ölçek				9	15		10		
Soğan Getürücü	Ölçek				10					
Soğan Bakkal	Ölçek				9					
Kuru Soğan	Dirhem						150			
Soğan Kesilmiş Saplı	Dirhem					300				
Soğan Taze/Gök/Yaş	Dirhem	400		400	300	100-350	300-500	200-350		
Şalgam	Dirhem			800	500	500				

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Şalgam-1 Manisa	Dirhem	500	500-600							
Şalgam-1 Menemen	Dirhem					500				
Turp	Dirhem		1000			400				
Bağ Yaprağı	Dirhem	200								
Yaprak	-			160						
Sarma Yaprığı	Tane	10								

Ek-5 Balık ve Et Ürünleri Narhı

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607
Balık	Dirhem	100				70	125			
Deniz Balığı	Dirhem						50-60			
Gediz Balığı	Dirhem				10					
Kefal Balığı	Dirhem				60		60			
Balık Kızılca Kanatlı	Dirhem			125						
Simav Gölü Balığı Dübari	Kıyye			25						
Balık Terşe	Dirhem						16			
Yalı Gölü Balığı	Dirhem			80-100	80-125	125-215	125-140	800		
Yalı Gölü Balık A'lâ	Dirhem								100	
Pişmiş Yalı Gölü Balığı	Dirhem							60		
Yalı Gölü Sazan	Dirhem				150-160					
Lahm-1 Bakar/Sığır	Dirhem				65	100-125	60-125			
Lahm-1 Bakar/Sığır	Vakıyye						5			
Lahm-1 Kara Sığır A'lâ	Dirhem						100			

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607
Lahm-1 Bakar Getürücü	Dirhem								100	
Lahm-1 Câmus	Dirhem						100			
Lahm-1 Câmus	Vakıyye						4			
Lahm-1 Erkeç	Dirhem					60-70	40-60		30	
Lahm-1 Erkeç	Vakıye-i İstanbul						10			
Lahm-1 Karabaş Koyun Getürücü	Dirhem		45							
Lahm-1 Ganem	Dirhem	40	35		45-50	45-50	40-50	25-35	33	33
Lahm-1 Ganem	Vakıyye-i İstanbul						12			
Lahm-1 Ganem Getürücü	Vakıyye-i İstanbul						10			
Lahm-1 Ganem ve Kuzu	Dirhem						40			
Lahm-1 Ganem ve Kuzu Ale's-seviye	Dirhem						40			
Koyun, Oğlak ve Kuzu	Dirhem						50			
Lahm-1 Karaman Koyunu	Dirhem		35							
Lahm-1 Ganem Rumeli	Dirhem		30							
Lahm-1 Kâv/Öküz	Dirhem					125				
Lahm-1 Keçi	Dirhem				60					

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607
Lahm-1 Kuzu	Dirhem	35			25-35		30	25-35	30-33	14-25
Lahm-1 Oğlak	Dirhem	40				55-60	45-50			
Lahm-1 Susığını	Dirhem					125	150			
Koyun Ciğeri	-					2				
Koyun Başı Ciğer Maa Paça	-					3				
Pişmiş Koyun Başı	-					2				
Ciğer	-					2				
Koyun Lahmından Yaprak Aşı	Tane								10	
Paça	-					1				
Gûş-1 (Kulak) Ganem ve Kuzu	Dirhem							30		
Kuzu Ciğer	-					3				

Ek-6 Süt Ürünleri Narhları

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Çullu Peyniri	Dirhem			50							
Deri Peyniri	Dirhem					40					
Eğriboz Yaş Peynir	Dirhem					40					
Keçi Peyniri	Dirhem			45	70	60-70	60	40-50	30-50		
Tuluma Basılan Keçi Peyniri	Dirhem	50			50				50		
Keçi Peyniri Taze	Dirhem	80						40			

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Koyun Peyniri	Dirhem	60			60	70-80	35-80		50-70		
Koyun Pryniri Taze	Dirhem							50			
Lor Peyniri	Vakıyye		20								
Lor Peyniri	Dirhem				35		20-35	60	25-35	25	
Lor Rumeli	Dirhem				125						
Lor Taze	Dirhem							25			
Lor Peyniri Kuru	Dirhem	30									
Mahlût Peynir	Dirhem					80					
Manisa Dağı Peyniri	Dirhem	40				50					
Midilli Peyniri	Dirhem						25-40		35		
Midilli Peyniri Yaş	Dirhem						30				
Midilli Loru	Dirhem							35	25-30		
Midilli Loru Taze	Dirhem									20	
Peynir	Dirhem		25		35-45		40	35-50			
Peynir Getürücü	Vakıyye-i Manisa				38						
Rumeli Peyniri	Dirhem	45			30-40	35-45	35-40		35		
Peynir-i Rumeli Satıcı	Dirhem								40		
Peynir-i Rumeli Bakkal	Dirhem								35		
Rumeli Peyniri Tulum	Dirhem								35		40
Sığır	Dirhem	70			70	80-	60-	60-	60-		

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Peyniri/ Peynir-i Bakar						100	80	70	80		
Tekeili Peyniri	Dirhem					40					
Yaş Peynir	Dirhem					40			30		35
Sâde Yağ/ Revgan-ı Sâde	Vakıyye	56	53	54	38- 56	42- 48	30- 64	52- 80			
Sâde Yağ/ Revgan-ı Sâde	Vakıyye- i Manisa		64				56				
Sâde Yağ Bakkallara	Vakıyye					56					
Sade Yağ (Sızmış)	Vakıyye					66					
Sade Yağ Gayr-i Rafine	Vakıyye						48				
Yoğurt	Destisi								1		
Yumurta	Adet								1/3		

Ek-7 Tatlandırıcılara ve Tatlılara Ait Narhlar

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607
Asel	Vakıyye	18			20	20	26- 36		28	
Asel Getürücü	"					26				
Asel Oturakçı	"					28				
Asel-i Musaffâ	"	28		1/26	1/22					
Asel-i Musaffâ	Vakıyye- i Manisa			24			24- 28	26- 30		
Asel-i Sâfî	Vakıyye- i Manisa						24- 28			
Asel Helvası	Vakıyye	28- 38		28	30	34	28- 40	30- 40	36- 40	38
Helva-i Bademî	Dirhem				100/6, 48	40	100			
Helva-i Bademî	Vakıyye- i Manisa				48					

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607
Helva-i Bademî	Vakıyye-i İstanbul						28			
Kumlu Badem Helva	Dirhem					40				
Renkli Helva	Vakıyye-i Manisa	30								
Helva	Vakıyye-i Manisa	30								
Kadayıf	Dirhem				100		45	30	40-50	
Kadayıf Battal	Dirhem				75					
Köfter	Dirhem			50		50	45-50	100		
Palüde	Dirhem	125-140			125					
Şerbet Maa Selc	Dirhem	360								
Şerbet Eyüce Ola	Dirhem						160			
Susam/Susamlı Helva	Vakıyye	18					36	30	25-30	
Susam/Susamlı Helva	Dirhem	45			35-40	40-50	25-40	35	30	30
Susam/Susamlı Helva	Vakıyye-i Manisa		34							
Tahan Maa Pekmez	Dirhem									25
Üzüm/Üzümlü Helva									25	25
Zülübiye	Vakıyye				28		19		30	

Ek-8 Diğer Gıda Maddelerine Ait Narhlar

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Bezir Yağı/ Revgan-1 Bezîr	Vakiyye	34									
Bezir Yağı/ Revgan-1 Bezîr	Vukıye-i Manisa				28-30	32	32-38				
Bezir Yağı	Dirhem					800					
Bezir Dükandâr	Vakiyye			32							
İç Yağı	Vakiyye	34				18-30		40			
İç Yağı	Vakiyye-i Manisa						20	22			
Şirugan/ Şir-i Revgan	Vakiyye	36-48			40	32	30-36	38-44	48		
Şirugan	Vakiyye-i Manisa	52		48	38-48				20		
Tuz	Ölçek				16						
Zeytin	Dirhem						125				
Revgan-1 Zeyt	Vakiyye	46			23-38	26	24-30				
Revgan-1 Zeyt	Vakiyye-i Manisa				36			28-30	30	38	
Revgan-1 Zeyt Yabandan Getüre	Vakiyye-i Manisa	48									
Kuyruk Yağı	Vakiyye	24				22-24	24-26	26			

Ek-9 Diğer Maddelere Ait Narhlar

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Yaş/Taze Otluk	Vakiyye				6	4-6					
Yaş/Taze Otluk	Dirhem				400			2400			
Otluk	Demet							3			
Mum/Şem'	Dirhem	20	16			20-25			16		

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Yağ Mumu	Dirhem						20	18			
İç Yağından Mum	Dirhem							20			
Sabun Hariçten Getürüp Ortada Satan	Vakıyye		18								
Sabun Getürücü	Vakıyye				20	16	18				
Sabun Oturakçı	Vakıyye					16					
Sabun	Vakıyye	34-44			26	20-22	16-22	22-26	28	38	
Sabun	Vakıyye-i Manisa	40		30	30		21-22				
Sabun-1 İcikli?	Vakıyye-i Manisa	36-40									
Sabun-1 Kaynak	Vakıyye		44					24	26		
Sabun-1 Kaynak	Vakıyye-i Manisa				28			22			
Sabun-1 Kaynak Getürücü	Vakıyye		42								
Sabun-1 Kaynak Manisa	Vakıyye				32			18-24			32
Sabun-1 Manisa	Vakıyye-i Manisa						20				
Sabun-1 Manisa Getürücü	Vakıyye						22				
Sabun-1 Manisa Oturakçı	Vakıyye						24				
Urla sabun	Vakıyye					17-22					
Sabun-1 Urla	Vakıyye-i Manisa						18-22				
Urla Sabun Getürücü	Vakıyye					18	15				

Cinsi	Ölçü Birimi	1599	1600	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1609
Urla Sabun Oturakçı	Vakıyye					20					
Urla Sabun A'la	Vakıyye							24-26			
Kaynak, Urla Eğer Manisa ve Eğer Gayri Sabun	Vakıyye							24			
Haseki Sabun	Vakıyye							64			
Gayet A'lâ Sabun	Vakıyye					18					
Burunâbâd Sabun	Vakıyye						24				

Ek-10 Buğday, Un, Ekmek, Kirde ve Simit Fiyatları

Bir Kile Buğdayın Fiyatı (Akçe)	Bir Ölçek Buğdayın Fiyatı (Akçe)	Bir Akçe ile Alınan Kirde Miktarı Dirhem	Bir Ölçek Unun Fiyatı (Akçe)	Bir Akçe ile Alınan Ekmek Miktarı Dirhem	Bir Akçe ile Alınan Simit Miktarı Dirhem	Narhın Verildiği Tarih	13 Nolu Manisa Şer'iyeye Sicili Sayfa No
190				165		9 Temmuz 1599	4
			30			12 Kasım 1599	5
				120	80	13 Kasım 1599	5
	12-13		12			14 Ocak 1602	11
	12,10, 11		11			15 Şubat 1602	11
			11		180	12-22 Mayıs 1602	11
			13			12-22 Mayıs 1602	11
	14		13			12-22 Mayıs 1602	13
	A'lâsı 96			300		11-20 Haziran 1602	14
			12			27 Eylül-6 Ekim 1602	16
	A'lâ 80 Ednâ 60 Evsât 75			350		26 Ekim-5 Ekim 1602	14

Bir Kile Buğdayın Fiyatı (Akçe)	Bir Ölçek Buğdayın Fiyatı (Akçe)	Bir Akçe ile Alınan Kirde Miktarı Dirhem	Bir Ölçek Unun Fiyatı (Akçe)	Bir Akçe ile Alınan Ekmek Miktarı Dirhem	Bir Akçe ile Alınan Simit Miktarı Dirhem	Narhın Verildiği Tarih	13 Nolu Manisa Şer'iyeye Sicili Sayfa No
			9			26 Ekim-5 Ekim 1602	15
300						27 Mart 1604	25
280-290			30			27 Mart 1604	25
			30	120	65	28 Mart 1604	25
300			21			1 Nisan 1604	25
320			34			6 Nisan 1604	29
		60	34			6 Nisan 1604	29
320				105		15 Nisan 1604	28
400			40			19 Nisan 1604	29
	45					19 Nisan 1604	29
420-430						29 Nisan 1604	29
	53-55					3 Mayıs 1604	29
	50		40		50	8 Eylül 1604	36
400				90		25 Ekim 1604	37
450						23 Kasım 1604	38
550				74		21 Mart 1604	39
	70		56	70		1 Mayıs 1605	40
	45		38			12 Kasım 1605	43
250				160		7 Temmuz 1606	48
	25-26		22			7 Temmuz 1606	48
180-200				170		30 Ağustos 1606	49
	24-25 iken 20'ye					30 Ağustos 1606	49